

OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Hrvoje Matković

Kada je potkraj 1989. g. komunistički režim u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) zapadao u sve dublju krizu, antikomunističke snage su dobile nove poticaje za organiziranje i oblikovanje svojih političkih stavova o budućnosti zemlje. Postupno se formirala pluralistička scena i nastaju zamci prvih oporbenih stranaka. Iako je Savez komunista još uvijek bio politička vlast, zabilježeni su i neki javni oporbeni istupi kao što je npr. 8. listopada u organizaciji Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza na glavnom zagrebačkom trgu (tada se zvao Trg Republike) potpisivanje peticije, kojom se traži vraćanje spomenika bana Josipa Jelačića na njegovo prvobitno mjesto, tj. na taj trg. Četiri dana kasnije u prostorijama Društva književnika Hrvatske osnovan je Odbor za vraćanje spomenika bana Jelačića (predsjednik mu je bio književnik Pero Budak). I u samom Savezu komunista iskazuju se sve jače unutarnje suprotnosti i vode se rasprave o njegovoj preobrazbi, pa je 20. listopada Centralni komitet SKJ donio odluku o sazivanju 14. izvanrednog kongresa (za dane 20, 21. i 22. siječnja 1990). Upravo u to vrijeme javlja se inicijativa za obnovu Hrvatske seljačke stranke, nekada - između dva svjetska rata - glavne i vodeće hrvatske političke stranke, kojoj su na čelu bili najprije Stjepan Radić, a nakon njegova ubojstva (1928) dr. Vladko Maček. Od početka pluralističke scene u Hrvatskoj ta se stranka u razmišljanjima mnogih oporbenjaka nametala kao jedna od najperspektivnijih stranaka u Hrvatskoj upravo zbog svoga nekadašnjeg značenja u političkom životu Hrvatske. Dakako, bilo je i dilema o svrsishodnosti njezine obnove, jer su mnogi smatrali da je HSS stvar prošlosti i da njezin tradicionalizam i aureola njezinih vođa ne odgovaraju suvremenom političkom trenutku i modernom političkom nastupu. Prošlost bi mogla biti i određena hipoteka, koja neće pridonijeti profiliranju modernog pristupa političkim zbivanjima. Takva su pitanja bila posve opravdana već i zbog toga što je HSS između dva rata kao svoju biračku bazu imala tada najbrojniji dio hrvatskog stanovništva - seljaštvo a od završetka Drugoga svjetskog rata u stalnom je porastu bio urban sloj, pa je seljaštvo svedeno na znatno slabiji segment hrvatskog društva. Ipak su procjene nekadašnjih pristaša HSS i starih radićevaca bile da pluralističkoj Hrvatskoj treba jedna seljačka stranka, da se ona može artikulirati u značajnog činitelja hrvatske političke scene i da će u njezinu nastupu važnu ulogu imati emocionalnost hrvatskih masa, u kojima je još snažno živio spomen na osnivača i vođu stranke Stjepana Radića. Opravdano se računalo da u politici ima ideja koje ne stare, a takve se ideje upravo mogu naći u programu i istupima nekadašnje HSS.

U ovom prilogu na temelju dostupnih dokumenata i suvremenog tiska, kao i sjećanja pojedinaca, rekonstruirat će se i raspraviti obnova Hrvatske seljačke stranke u

domovini u vrijeme demokratskih promjena. Prilog će obuhvatiti najprije složena zbivanja u razdoblju od kraja 80-ih godina do početka 1990. i prvih višestranačkih izbora, a potom će se pratiti daljnji tijek događanja do konvencije stranke u lipnju 1991. godine.¹

Hrvatska seljačka stranka u emigraciji

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. g. HSS je bila zabranjena (11. lipnja) i prestala je djelovati kao organizirana politička formacija. Sve njezine daljnje političke aktivnosti u stvari su bili potezi stranačkih prvaka i funkcionara koji su djelovali bez veze ili s vrlo labavom vezom s članstvom i pristašama. Tada je uslijedio i proces njezina raslojavanja i rastrojavanja. Mali dio pristaša stranke priključio se ustaškoj vlasti prekidajući veze s HSS-om i uključujući se u ustaški pokret. Neki su od njih preuzeli i visoke funkcije u državnom aparatu. Najveći dio pristaša ostao je vjeran stranačkom vodstvu okupljenom oko dr. Vladka Mačeka, koji je - unatoč izoliranosti i nemogućnosti da aktivno djeluje - simbolizirao stranku i na određeni način ipak davao smjer političkom ponašanju svojih pristaša. U postojećim uvjetima zabranjenu stranku je vodila skupina istaknutih stranačkih prvaka unutar koje su ing. August Košutić, Ljudevit Tomašić i Ivanko Farolfi bili najistaknutiji. Među njima Košutić, kao potpredsjednik stranke i formalni Mačekov zamjenik, imao je - već i po svojoj funkciji - najvažniju i najodgovorniju ulogu. U političkom djelovanju vodstvo HSS-a se opredijelilo za "politiku čekanja" izbjegavajući opredjeljivanje za nastali raspored vojno-političkih grupacija. Međutim, od kasne jeseni 1942. ta glavnina stranke počela se postupno osipati pridruživanjem pojedinih stranačkih funkcionara (mahom nižega ranga) partizanskom pokretu odnosno NOP-u. Tako se HSS podijelila u tri smjera: grupacija oko starog vodstva (s Mačekom na čelu); opredjeljeni za ustaški pokret; i oni pridruženi NOP-u.

No HSS je imala i nekoliko svojih prvaka u izbjeglištvu. U londonskoj izbjegličkoj jugoslavenskoj vladi bili su dr. Juraj Krnjević i dr. Juraj Šutej, a dr. Ivan Šubašić je bio u SAD. Oni su bili dio glavnine stranke oko Mačeka, premda su vodeći ljudi HSS u domovini prema njima bili prilično suzdržani, jer nisu nazirali garancije da će u poslijeratnoj obnovljenoj Jugoslaviji biti ostvaren zadovoljavajući položaj Hrvatske. Dileme su se još povećavale kada je Krnjević, koji je zamijenio Mačeka na položaju potpredsjednika jugoslavenske vlade, izostao iz vlade Božidara Purića, izrazitog zagovornika četničkog vođe Draže Mihailovića. Situacija se nešto izmijenila dolaskom na čelo londonske vlade dr. Ivana Šubašića (sredinom 1944). Iako on na tu funkciju nije došao kao kandidat HSS i njezin predstavnik, ipak je vodstvo u domovini pretpostavljalo da će bivši ban Banovine Hrvatske djelovati u hrvatskom interesu. Valja napomenuti da grupa prvaka HSS u Londonu nije bila strogo organizirana, niti je nastupala s dogovorenom stranačkom linijom. Njezina središnja ličnost bio je *dr. Juraj Krnjević*, inače glavni

¹ Prvi pokušaj faktografske rekonstrukcije zbivanja oko obnove HSS za razdoblje od studenoga 1989. do ožujka 1990. uradio je novinar Jadranko Sinković u feljtonu Opozicija u Hrvatskoj u nizu nastavaka objavljenih u Vjesniku od 26. do 31. III. 1990. Inače, taj je feljton počeo izlaziti još 27. II. 1990. i u njemu je Sinković obradio formiranje i ostalih političkih stranaka u Hrvatskoj. Kao neposredni svjedok događanja (zadužen od redakcije Vjesnika da ih prati) Sinković je zabilježio mnoge pojedinosti, pa je njegov feljton koristan putokaz istraživaču. Autor ovog priloga prikupio je i drugu dokumentaciju i anketirao neke stranačke prvake, te je na temelju svih tih materijala izradio ovaj tekst, koji daje uvid u slojevita zbivanja koja su pratila obnovu Hrvatske seljačke stranke.

tajnik HSS, a upravo je on bio vrlo suzdržan prema Šubašićevoj misiji, koji je kao svoj glavni zadatak postavio brigu za cijelu Jugoslaviju, dok je Krnjević stavljao težište na Hrvatsku.

Tijekom trajanja NDH neki su događaji, posebno 1943. i 1944. godine, navodili službeno vodstvo HSS (njegov "središnji dio" koji je i dalje predstavljao stranku) na određenu aktivizaciju. Naime, HSS se nije htjela naći po strani od Antihitlerovske koalicije i zapadnih demokratskih država. To je zabranjenu stranku vodilo u uspostavljanje stanovitih dodira s ustaškim vrhom, kao i do veza s partizanskim pokretom, a sve s ciljem da se nekada najjačoj hrvatskoj političkoj stranci osigura pozicija u odlučivanju o sudbini Hrvatske poslije završetka rata. U tim kontaktima istaknutu ulogu imao je ing. A. Košutić.²

Završetak rata i slom NDH u svibnju 1945. nisu vratili HSS na pozicije koje je stranka imala prije rata. Pobjeda NOP-a i ponovna uspostava Jugoslavije (u koju je ponovno ušla i Hrvatska) nisu značile i uspostavu demokracije i parlamentarizma, već je uspostavljen totalitarni komunistički režim u kojem nije bilo slobodnog djelovanja političkih stranaka. Svi pokušaji da se organizira HSS, bilo od strane onih stranačkih funkcionara koji su se pridružili NOP-u, bilo od onih koji su predstavljali dijelove starog vodstva HSS-a, ostali su bez rezultata. Komunistička represija je surovo lomila svaki pokušaj da se HSS obnovi i organizira, pa su u tom slamanju stradali i brojni funkcionari i aktivisti stranke³. Sam predsjednik HSS-a dr. Maček izbjegao je komunističkoj represiji napuštajući domovinu početkom svibnja 1945. prije ulaska partizana u Zagreb. On je s obitelji i pratnjom preko Slovenije stigao u Austriju, dospjevši u američku okupacijsku zonu. Dana 12. svibnja Maček i njegova pratnja dobili su od američkog zapovjednika dozvolu (američke propusnice) da napuste Austriju i krenu prema zapadu. Maček se neko vrijeme smjestio u Parizu. Tu ga je posjetio J. Krnjević. U jesen 1946. Maček je boravio u SAD i Kanadi, gdje se sastao sa starijom i novijom generacijom hrvatskih emigranata. Nakon povratka u Pariz uspostavio je veze s prvcima seljačkih stranaka Bugarske, Mađarske i Rumunjske, te s dr. Milanom Gavrilovićem, predsjednikom Zemljoradničke stranke iz doba stare Jugoslavije. Rezultat tih razgovora bilo je osnivanje *Međunarodne seljačke unije* (osnovana je u Washingtonu 1947). Nakon toga Maček se i sam preselio u SAD i nastanio se u Washingtonu.

Međunarodna seljačka unija razvijala je svoju djelatnost temeljenu na seljačkoj ideologiji, tj. na traženju uporišta u seljaštvu kao društvenom sloju, koji se svojom brojnošću i organiziranošću mora suprotstaviti komunističkoj diktaturi. U taj pokret Maček je uključio i HSS, očekujući širu podršku zapadnih demokracija za promjenu stanja u Hrvatskoj. Međutim, takva je podrška izostala, pa je to Maček primio s rezignacijom.⁴

² O pregovorima vodstva HSS i ustaške vlasti u ljetu 1943, te o sudjelovanju prvaka HSS u pripremanju puča Lorković-Vokić 1944, i najzad o odlasku ing. A. Košutića na teritorij pod nadzorom partizana vidi: Fikreta Jelić-Butić, Ustaše i NDH, Zagreb 1977; ista, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb 1983; Ljubo Boban, Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-43, Zagreb 1985; Hrvoje Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb 1994; Zdenko Radelić, Hrvatska seljačka stranka 1941-1950, Zagreb 1996.

³ Usp. Radelić, n. dj.

⁴ U svojim Memoarima Maček je ustvrdio: "Nažalost, zapadne demokracije još uvijek ne shvaćaju dovoljno važnost seljačkih stranaka Istočne Europe u borbi protiv komunizma ... Jedino seljačke stranke moći će riješiti do skrajnosti zaoštrene narodne sporove, jer seljak nikad nije bio, a niti će ikada biti niti imperijalist, niti hegemonist." - Dr. Vladko Maček, Memoari, Zagreb 1992, 188.

Što se tiče Mačekove političke osnove za budućnost Hrvatske on je u prvoj etapi emigracije i dalje ostao na stajalištu jugoslavenskog rješenja, ali modificiranog u znatno labaviju vezu zajednice. U razgovorima sa srbijanskim političarima u emigraciji tražio je priznanje Banovine Hrvatske prema sporazumu iz 1939. g. i njezino teritorijalno proširenje (na sjeveroistoku uključivanje Baranje i Bačke sa Suboticom, te plebiscit u preostalim dijelovima Bosne i Hercegovine), zatim zasebnu hrvatsku vojsku i ustavotvornu skupštinu koja će urediti stanje u Hrvatskoj. Sa Srbijom i ostalim dijelovima Jugoslavije Hrvatska bi stupila u *konfederaciju*. Međutim, sredinom 50-ih godina on je vrlo oprezan što se tiče jugoslavenskog okvira, pa svoje stajalište objašnjava: "Ja sam toliko oprezan, da se cijelo vrijeme boravka u emigraciji nisam nikada izjasnio ni za održanje ni za raspad Jugoslavije. Za ovo potonje neću se izjasniti, jer ne vidim ni maglovitih kontura, što bi od srušene Jugoslavije pripalo Srbima, što Mađarima, što Talijanima i što bi konačno ostalo nama."⁵ S druge strane Maček se u završnom razdoblju svoje emigracije više puta izjasnio za *suverenu samostalnu hrvatsku državu*. U završnim poglavljima svojih *Memoara* više ne spominje Jugoslaviju. Posljednje godine života proživio je u Washingtonu, gdje je i umro 1964. godine.⁶

Na funkciji predsjednika HSS-a Mačeka je naslijedio *dr. Juraj Krnjević*, koji je trajno boravio u Londonu. U poratnim godinama, kao i u vrijeme rata Krnjević je pred saveznicima i u sučeljavanju sa srbijanskim političarima uporno branio hrvatske interese. Sve naglašenije je isticao *pravo Hrvata na vlastitu državu*, što predstavlja značajnu promjenu prema prethodnom razdoblju federalističke koncepcije u programu stranke. Iskustva koja je stekao sudjelujući u izbjegličkoj vladi, sukobljavajući se s njezinim velikosrpski orijentiranim članovima, Krnjevića su postupno vodila spoznaji da je jugoslavenski okvir zapravo poslužio kao prikladan model za nametanje velikosrpske koncepcije. S druge strane, prateći prilike u obnovljenoj Jugoslaviji i uspostavljanje komunističkog totalitarnog režima, procijenio je da se komunizam na hrvatskom teritoriju sve više iskazuje kao srpski imperijalizam, kojemu se hrvatski komunisti nisu kadri suprotstaviti. Odatle njegovo sve češće izjašnjavanje za stvaranje samostalne hrvatske države.

Djelovanje emigrantske HSS iskazivalo se u stvaranju mreže organizacija u koje su se uključivali ili ih podržavali hrvatski emigranti kako oni iz redova predratnih doseljenika u europske ili prekooceanske zemlje, tako i oni izbjegli iz domovine pred komunističkom represijom poslije 1945. godine. Takve organizacije HSS-a postojale su u Kanadi, SAD, Južnoj Americi, Australiji, te u nekim europskim državama (Belgija, Velika Britanija, Zapadna Njemačka). Najveću aktivnost HSS je razvila u Kanadi^{6a}. Povremeno su se održavali sastanci i skupovi, na kojima su se okupljali predstavnici organizacija HSS-a iz različitih dijelova svijeta. Svake godine stranka je organizirala *Hrvatske narodne dane* u različitim gradovima Kanade i SAD (Vancouver, Toronto,

⁵ To je stajalište Maček formulirao u jednom pismu Vlaha Raiću 1953. - Usp. Vlaho Raić, Hrvatska ili Jugoslavija? Gledište Dra. V. Mačeka, Buenos Aires, Piščeva naklada 1955, 18 (citirano prema knjizi Jere Jareba, Pola stoljeća hrvatske politike 1895-1945, domovinsko izdanje, Zagreb 1995, 131).

⁶ Posmrtni ostaci dr. Vladka Mačeka preneseni su u domovinu u svibnju 1996. i sahranjeni na groblju Mirogoj u arkadama uz grob Stj. Radića.

^{6a} U Kanadi je i između dva svjetska rata djelovala rasprostranjena stranačka organizacija. Usp. Spomenica na dvadeset godina Hrvatskih Organizacija u Kanadi, Winnipeg 1952.

Cleveland, Los Angeles), a povremeno su organizirani i razni protestni skupovi u obranu ljudskih i narodnih prava hrvatskog naroda. U Kanadi je HSS izdavala i svoje glasilo - *Hrvatski glas*, preimenovan u *Glasnik HSS-a*.⁷ U Australiji je izlazio *Dom*, kasnije preimenovan u *Hrvatska istina*, u Belgiji i Engleskoj *Hrvatska riječ*, a u SAD neko vrijeme *Američki glasnik*. HSS je pomagala i osnivanje športskih društava hrvatskih iseljenika, koja su nosila hrvatska imena (npr. Croatia). Inače, organizacije HSS-a diljem svijeta posjećivao je predsjednik stranke dr. Krnjević. (Kada je dolazio u Kanadu i SAD još za života dr. Mačeka, redovito se s njim sastajao u Washingtonu.)

Organizacije HSS u emigraciji uvijek su nastupale samostalno, pa se stranka nije uključila ni u *Hrvatsko narodno vijeće*, osnovano u Torontu 1974. kao političko tijelo svih hrvatskih skupina i ustanova u izbjeglištvu. HSS je inače pobijala jugoslavensku i komunističku promidžbu i pri tome se distancirala od ekstremnih hrvatskih emigrantskih organizacija. No, njezina stvarna snaga i politički utjecaj u uvjetima izgnanstva postajali su sve slabiji, posebno kada je u vodstvu došlo do sporenja, neslaganja i najzad raskola.

Sedamdesetih godina dr. Mladen Giunio-Zorkin, predsjednik kanadske organizacije HSS-a, počeo je istupati protiv dr. Jurja Krnjevića kako se čini u namjeri da sam preuzme čelno mjesto stranke. Kada je u travnju 1980. održana konvencija kanadske HSS u Windsoru, a s ciljem da se uklone nastali sporovi, Zorkin nije došao na konvenciju. Nije se pojavio ni na Kongresu HSS u svibnju u Londonu, pa je u lipnju iste godine bio isključen iz HSS-a.^{7a} Na Kongresu je utemeljen *Središnji odbor HSS*, kojemu je na čelu bio predsjednik stranke dr. Krnjević. Za glavnog tajnika bio je izabran Đuro Đurković. Članovi Središnjeg odbora bili su istaknuti prvaci stranke, koji su inače živjeli i djelovali u raznim državama. Na Kongresu je raspravljena djelatnost stranke u emigraciji, te su utvrđeni prioritetni zadaci u postojećim uvjetima. Posebno je naglašeno pravo samoodlučivanja naroda, koje pravo Hrvati izvan domovine moraju odlučno podupirati. No Zorkinova frakcija u Kanadi i dalje djeluje odvojeno. Sukobljavanje Zorkina s matičnom strankom pod vodstvom Krnjevića je nastavljeno, pa je čak došlo i do sudskih procesa. Naime, Zorkin je tužio Krnjevića i urednika stranačkog lista *Hrvatski glas* Mehmeda Bašića kanadskom sudu tražeći imovinu organizacije za svoju HSS⁸. Zorkin je počeo izdavati i list pod istim nazivom *Hrvatski glas*, pa je list matične stranke na preporuku Krnjevića 1985. dobio ime - *Glasnik HSS*.

Nakon Krnjevićeve smrti (umro je u siječnju 1987. u Londonu) trebalo je izabrati novo vodstvo stranke i odrediti političke smjernice za njezino djelovanje, pa se od 20. do 22. svibnja 1988. u Bruxellesu sastao Središnji odbor HSS. Tom prilikom održan je i skup "Radićeva politička baština i budućnost Hrvatske", posvećen 60-godišnjici smrti Stjepana Radića. Na skupu su pojedini prvaci stranke referirali o različitim aspektima Radićeve političke misli i njezinoj primjeni u političko-socijalnim okolnostima Radićeva

⁷ Hrvatski glas počeo je izlaziti 15. ožujka 1929. u Winnipegu (najprije pod nazivom Kanadski glas). Bile su to prve hrvatske novine u Kanadi i odigrale su važnu ulogu u okupljanju pristaša HSS u iseljeništvu.

^{7a} Podaci iz okružnice "Organizacijama i članovima HSS u Kanadi", datirane mjeseca studenoga 1985. Zahvaljujem gospodinu Đuri Đurkoviću na ovom i drugim materijalima o HSS-u u emigraciji, koje mi je spremno poslao i stavio na raspolaganje.

⁸ Zorkin je sudskim putem tražio imovinu Hrvatskog glasa i odštetu od 450 tisuća dolara. Novom tužbom zatražio je i posjed "Hrvatska Dubrava", te imovinu mjesne organizacije HSS u Vancouveru. - Isto.

vremena.⁹ (Slična dva skupa održana su potkraj 60-ih i početkom 70-ih godina u Švicarskoj.) Inače, sastanku Središnjeg odbora bila su nazočna 23 njegova člana. Odajući počast preminulom predsjedniku Krnjeviću potpredsjednik Središnjeg odbora Josip M. Torbar (sin prvaka HSS i nekadašnjeg ministra u vladi Cvetković-Maček dr. Josipa Torbara) istaknuo je njegovu (Krnjevićevu) predanost radu za narodnu stvar, te ustrajnost u političkom djelovanju. Što se tiče novog člana stranke Torbar je smatrao da ni Središnji odbor, ni bilo koji drugi skup u inozemstvu ne može izabrati predsjednika HSS-a, već da se to mora obaviti u domovini čim to prilike dopuste. Potom je predložio da se kao vrhovni organ inozemne HSS izabere *Predsjedništvo Središnjeg odbora* u koje treba uključiti i jednog člana iz domovine, kako je želio i Krnjević. Taj je prijedlog prihvaćen, pa je Predsjedništvo i izabrano u sljedećem sastavu: jedan član iz domovine (bio je to dr. Nikola Novaković), Josip M. Torbar, Zvonimir Mustapić, Stjepan Košutić i Mehmed Bašić. Tajnikom Središnjeg odbora bio je potvrđen Đuro Đurković, a blagajnikom Stjepan Gorički. Na sjednicama Predsjedništva oni su punopravno mogli sudjelovati, kao i predsjednik Hrvatskog radničkog saveza Stjepan Bedeković.¹⁰ U zaključcima sastanka se ističe da HSS nastavlja demokratsku politiku trojice svojih predsjednika i da za hrvatski narod traži pravo samoodređenja. Utvrđuje se da za ostvarenje političkog cilja "nisu dosta govori i uvjerenja", ali se u nastavku ipak ne ide dalje od formulacije da treba "nastaviti jedinstvenom voljom da koristimo hrvatskom narodu" ne precizirajući kojim akcijama i metodama u postojećim uvjetima stranka treba djelovati da bi svoj cilj i ostvarila. U priopćenju za tisak navodi se da HSS uvažava postojanje i drugih konstruktivnih demokratskih snaga i iskazuje spremnost za zajednički rad s njima. Unatoč svom u nazivu navedenom obilježju ("seljačka") posebno se ističe da HSS "nije staleška stranka", već se zalaže za širinu okupljanja, u kojemu želi da "sudjeluju svi koji slobodu hrvatskog naroda shvaćaju kao prvi zadatak". Pri tome se naglašava da je stranka sve od Stjepana Radića vodila takvu politiku, pa će i dalje podupirati "sva nastojanja hrvatskog približavanja Europskoj zajednici kao pluralističkom ostvarenju povijesnih ideja slobode, intelektualnog stvaralaštva i široke društvene integracije".^{10a}

Inicijativni krug obnavlja HSS u domovini

Prvi pokretači obnove HSS u domovini bili su dr. Nikola Novaković¹¹ i Neda Prpić.^{11a} Kako je dr. Novaković prilikom formiranja Predsjedništva Središnjeg odbora

⁹ Svi referati objavljeni su u knjižici Radićeva politička baština i budućnost Hrvatske, Simpozij HSS, Bruxelles 1988.

¹⁰ Podaci u uvodnom dijelu knjižice navedene u bilješci 9.

^{10a} Isto.

¹¹ Dr. Nikola Novaković rođen je 9. VI. 1913. u Ljubljani, ali mu je zavičajno mjesto Sumartin na Braču. Studirao je u Zagrebu na Filozofskom fakultetu i diplomirao na njegovu farmaceutskom odsjeku (tada u sastavu tog fakulteta). Doktorirao je kemijske znanosti. U HSS je pristupio 1933. još kao student. Zbog znanja stranih jezika od početka je djelovao u Sekciji za inozemne veze. Nakon rata radio je kao predstavnik za inozemstvo u nekoliko farmaceutskih poduzeća (u Rijeci, Zagrebu, Novom Mestu, Sarajevu). Zbog održavanja veza s predsjednikom HSS-a u inozemstvu dr. J. Krnjevićem osuđen je 1977. u Sarajevu na 10 godina zatvora. Tu je kaznu do kraja izdržao. Poginuo je u prometnoj nesreći u blizini Celja 1994.

^{11a} Neda Prpić rođena je 27. VIII. 1915. u Zagrebu. Kći je predratnog tvorničara Milana Prpića, koji je kao prijatelj Stjepana Radića financijski pomagao HSS. Desetljećima je boravila izvan domovine (u Južnoj Americi), a u domovinu se vratila nekoliko godina prije demokratskih promjena (1986) i nastanila u nekadašnjoj vili svojih roditelja (Jurjevska 29).

inozemne HSS izabran za potpredsjednika Odbora kao predstavnik iz domovine, smatrao se pozvanim da bude na čelu akcije obnove stranke. Oko njega okupila se grupa starih radićevaca, među njima i Neda Prpić i zagrebački odvjetnik Tomislav Jugović. Njima se pridružio i Ivan Zvonimir Čičak, jedan od lidera sveučilišne omladine iz burne 1971. godine.¹² Na temelju novinske obavijesti o osnivanju *Inicijativnog odbora* u rad na obnovi HSS uključio se i prof. Jure Šonje.^{12a} Osnivački sastanak stranke održan je 20. studenoga 1989. u vili Nede Prpić, a nazočno je bilo pedesetak ljudi.¹³ U raspravi je sudjelovalo više nazočnih, pa je tako T. Jugović objašnjavao ideju socijalne pravde. Jedan od sudionika rasprave bio je i Ivan Zvonimir Čičak, koji je - između ostalog - rekao: "Večeras se ovdje ne pojavljuje alternativna grupa, nego politička stranka. To znači da će biti usmjerena prema političkoj borbi za birače snagom vlastitog programa i političkog djelovanja, rezultat kojega jest borba za vlast, ne u smislu gramzljivosti za tom vlašću, već zato da bi se sprječilo gramzljivce i beskrupuloznike koji ne biraju represivnih metoda ili podmuklih udaraca i spletki da bi se na vlast popeli ili da bi je zadržali." A zatim je još dodao: "HSS se pojavljuje ne samo kao nacionalna stranka, već upravo na svom tradicionalitetu želi ponuditi, kao i nekada, cjelovitiji socijalni i politički (nacionalni) program za sve one slojeve društva, koji se u postojećoj situaciji osjećaju ili mogu osjećati obespravljenima."¹⁴ Čičak, koji je predvodio grupu mlađih sljedbenika Radićeva nauka, u svom se izlaganju osvrnuo i na odnos mladih i starih u obnovljenoj HSS, pa je rekao: "Zalagati se za ideje koje su inicirali i zastupali braća Antun i Stjepan Radić, Maček i ostali njihovi politički nasljednici za nas mlađe sljedbenike tih političkih ideja, koji nismo imali prilike uživo se susresti s tom politikom znači zapravo susret s vlastitim pritajenim snom ... Sakupili smo se večeras, mi mladi s vama starijima, da bismo zajedno izgradili most koji će kao čudesan dugin luk pokušati spojiti san i realnost ..."¹⁵

Za predsjednika obnovljene HSS izabran je dr. N. Novaković, a za potpredsjednika I. Z. Čičak. Drugi potpredsjednik postao je dr. T. Jugović, a glavni tajnik Neda Prpić. Predsjednik i dva potpredsjednika potpisali su *Obavijest za javnost* o održanom sastanku

¹² Ivan Zvonimir Čičak rođen je 1947. u Zagrebu. Kao maturant zbog svoje hrvatske orijentacije (koju je iskazao u jednoj školskoj zadaći) bio je isključen iz svih srednjih škola u Jugoslaviji. Ipak je 1967. uspio maturirati kao privatni đak. Potom se upisuje na Filozofski fakultet. Bio je student-prorektor Zagrebačkog sveučilišta, pa je zbog svog sudjelovanja u studentskom pokretu 1971. g. osuđen na 3 godine zatvora. Nakon izlaska iz zatvora nema mogućnosti zaposlenja, pa se bavio samostalnim obrtništvo.

^{12a} Jure Šonje rođen je 6. XI. 1931. u Novalji na otoku Pagu. Gimnaziju je pohađao u Senju, Zadru i Rijeci. U VI. razredu gimnazije uhićen je u zaderskoj gimnaziji zbog iskazane hrvatske orijentacije. Držan je u istražnom zatvoru 6 mjeseci i potom oslobođen. Nakon mature studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatski jezik i književnost. Diplomirao je 1958. Kao profesor na Ekonomskoj školi (1959-63) službovao je u Ličkom Perušiću i Đakovu (1963-64). Zbog političke inkriminacije napušta školu i prelazi u Zagreb. Od 1967. g. službuje u Leksikografskom zavodu kao lektor, pa urednik i najzad glavni urednik. Magistirao je 1982. godine.

¹³ Podaci iz zabilješke prof. Jure Šonje pod naslovom Kratki prikaz bitnih događaja u HSS-u pisan na temelju sjećanja i molbu dr. Matkovića s nadnevkom 7. X. 1996. u posjedu autora (dalje: Šonje, Kratki prikaz ...). Zahvaljujem gospodinu Šonji na danom mi prikazu.

¹⁴ Vjesnik, 26. III. 1990. (9)

¹⁵ Dom, br. 1, veljača 1990. (4)

Inicijativnog kruga za obnovu i nastavak rada Hrvatske seljačke stranke.¹⁶ Potpisnici Obavijesti utvrđuju da HSS nije nikada bila zakonito zabranjena, niti formalno raspuštena, pa se zapravo radi o obnovi i nastavku djelovanja HSS. Valja utvrditi da je zabranu svojedobno izvršila ustaška vlast uspostavljena 1941. a tu zabranu obnovitelji ne priznaju. Također ni činjenicu da je u komunističkoj Jugoslaviji bio zabranjen rad svih političkih stranaka, pa tako i rad HSS. Doista, (kako smo to prethodno utvrdili) stranka je nastavila djelovati u inozemstvu i ondje je imala svoje vodstvo, pa se može govoriti o *obnavljanju* njezina rada u domovini, a ne o osnivanju. Obnovitelji stranke u domovini pozivaju se na "historijski legitimitet", koji izvire iz "plebiscitarne pobjede na posljednjim građanskim izborima". Po tome treba uvažiti i legitimitet vodstva u inozemstvu, koje se smatra nositeljem kontinuiteta organizirane predratne stranačke formacije. I novoizabrani predsjednik stranke je član Središnjeg odbora HSS u Bruxellesu i njegov potpredsjednik i on se uoči formiranja Inicijativnog kruga u domovini dogovarao s dr. J. M. Torbarom.¹⁷ U navedenoj Obavijesti najavljuje se osuvremenjavanje programskih načela, ali uz pozivanje na učenje Stjepana Radića i dr. Vladka Mačeka. Posebno valja uočiti da obnovitelji navode da je HSS "utemeljena na tradiciji i zbilji hrvatskog državnog prava".

U prvoj polovini prosinca održane su dvije sjednice *Glavnog odbora* (4. i 15. prosinca 1989) na kojima je dovršeno konstituiranje vodstva obnovljene HSS. Uspostavljen je *Izvršni odbor* od petnaest članova i Komisija za izradu Statuta i Programa, te je donesena odluka o pokretanju glasila stranke. Za predsjednika Izvršnog odbora HSS izabran je Stjepan Herceg,¹⁸ a za potpredsjednika tog tijela Vjekoslav Magaš. Kako je Neda Prpić već ranije izabrana za glavnog tajnika stranke, za drugog tajnika bio je izabran dr. Branko Baljkas.

Novoosnovano vodstvo HSS u domovini održavalo je veze s inozemnom HSS, pa je u dogovoru sa Središnjim odborom u Bruxellesu dogovorilo susret predstavnika obih grupa. Tako je 19. i 20. siječnja 1990. u toplicama Abbano pokraj Padove održan *sastanak predstavnika inozemne i domovinske HSS*. Sastanku su bili nazočni Josip M. Torbar, Tihomil Rađa, Stjepan Gorički, Vinko Orikin i Krešimir Butković iz inozemne HSS, te Ivan Zvonimir Čičak, Neda Prpić, Stjepan Herceg i Branko Baljkas iz domovinske HSS. Na sastanku je razmatrana uloga stranke u novonastalim prilikama u Hrvatskoj. Tom je prilikom iskazana spremnost za suradnju sa svim demokratskim snagama koje teže mirnoj obnovi domovine u duhu čovječanske politike braće Radića, Mačeka i Krnjevića i njihovih sljedbenika. U objavljenom priopćenju s tog sastanka kaže se: "Naša je osnovna želja, koliko i zahtjev, da se hrvatskome narodu prizna pravo slobodne

¹⁶ Isto. - Identični tekst tiskan je i u pozivu za učlanjenje u HSS, koji je - osim trojice navedenih čelnika - potpisala i Neda Prpić. Na dnu poziva je "Pristupnica". - Dokument se nalazi u Arhivu HSS-a, fasc. 1, sada na čuvanju kod dr. Srđana Markovića, člana vodstva HSS i glavnog urednika Doma (dalje: Arh. HSS). Kopija dokumenta u posjedu autora. Zahvaljujem gosp. Markoviću, što mi je dao na uvid i korištenje dokumente iz Arhiva HSS.

¹⁷ Šonje, Kratki prikaz ... (1)

¹⁸ Stjepan Herceg je rođen 1938. u Daruvaru. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Kao odvjetnik djeluje od 1964. Javnosti je bio poznat po tome što se zauzimao za obranu ljudskih prava, pa je tako npr. branio Albanca Azema Vllasija u političkom procesu u Prištini.

odluke o vlastitoj budućnosti. HSS će uložiti sve svoje snage da takva nastojanja čim prije dovedu do uspjeha."¹⁹

Odnos prema državnoj krizi

Jedan od glavnih problema u sljedećim tjednima i mjesecima političkih previranja u državi bio je *odnos prema jugoslavenskoj zajednici*, odnosno jugoslavenskoj državi. Od učvršćivanja Slobodana Miloševića na čelu srbijanskog Saveza komunista bilo je uočljivo njegovo sve otvorenije velikosrpsko istupanje, što je objektivno ugrožavalo postojanje jugoslavenske državne zajednice i dovodilo je u sve težu krizu.²⁰ Uz poljuljane temelje komunističkog režima sve se očitije iskazivala duboka kriza u međurepubličkim odnosima, koja je prijetila rasapom države. Dakako da se u takvim okolnostima pitanje budućnosti Hrvatske nametalo kao prioritetno svim novim hrvatskim političkim grupacijama, koje su se javljale na pluralističkoj sceni. Ono je logično zaokupljalo i obnovljenu Hrvatsku seljačku stranku.

Kakav je stav HSS prema rješavanju državne krize i za kakvu se političku opciju opredjeljuje njezino u domovini tek formirano vodstvo, može se saznati iz javnih istupanja njegovih prvaka. Tako u prvom broju glasila stranke *Domu* Jure Šonje objašnjava: "Komunistička koncepcija jugoslavenskog federalizma s jakom centralnom državom kao antitezom federacije nije usrećila narode Jugoslavije, a ni razdoblje decentralizirane nacionalne ekonomije po Ustavu od 1974. godine. Srbija u ovom razdoblju restaurira politiku balkanskih ratova i prvog svjetskog rata, pa se i pred Hrvatsku postavlja pitanje preispitivanja nacionalne politike. Hrvatsko iskustvo u jugoslavenskoj zajednici nije pozitivno i jedino za što se možemo zalagati do ulaska u Europsku zajednicu jest konfederacija nacionalnih država Jugoslavije."²¹

Prvi potpredsjednik HSS Ivan Zvonimir Čičak u jednom razgovoru s novinarom, objavljenom sredinom veljače 1990. u zagrebačkom *Vjesniku*, na pitanje o problemu državne krize (a pitanje je glasilo: "Koje novosti donosi HSS, za razliku od ostalih političkih opcija koje se nude u rješavanju tzv. nacionalnog pitanja?") odgovorio je: "Snaga HSS i jest u tome, što ne mora donositi ništa novo. Donosi ono staro koje je i danas novo. Jer odnosi se nisu bitno izmijenili. Naime, stav je HSS od Stjepana Radića do danas prema jugoslavenskom pitanju jednako negativan. HSS smatra da ni federacija, ni konfederacija ne mogu zadovoljiti potrebe našeg trenutka i mi, zapravo, odbacujemo avnojevski koncept Jugoslavije. Smatramo da je sve ovo što se događa na političkoj sceni Jugoslavije - kraj komunističke obmane AVNOJ-em. U početnoj fazi prilikom

¹⁹ Vjesnik, 28. III. 1990.

²⁰ Na proslavi 600-godišnjice kosovske bitke na Gazimestanu (nedaleko od Prištine) 28. VI. 1989. Milošević je istaknuo da je ta bitka primjer srpskog junaštva. Kazao je potom da srpski narod prati "zla kob" i da je srpski vrh u drugoj Jugoslaviji bio "sklon kompromisima na štetu srpskog naroda". A zatim je - osvrćući se na najnovije stanje u SFRJ - izjavio: "Šest vekova kasnije, danas smo opet u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene." Milošević je, dakle, nagovijestio da za provođenje svog velikosrpskog programa može posegnuti i za oružjem. Njegovi istupi i prijetnje vodili su stalnom zaoštavanju unutarnje političke situacije i vodili u eskalaciju velikosrpsstva, što je, dakako, ozbiljno ugrožavalo opstanak jugoslavenske državne zajednice.

²¹ Dom, veljača 1990. (4)

prestrukturiranja prema europskim kriterijima, minimum na koji možemo pristati jest da se na organe koordinacije prenesu samo one ovlasti koje su republike snagom svoje volje i odlukom naroda prenijele. Kako financijske, tako i političko-operativne." A kada je novinar primijetio da su te ovlasti manje nego u konfederaciji, Čičak je potvrdio: "Apsolutno. One su samo minimalni okvir, koji je potreban da bi se postojalo sve dok ne dođe do daljnjeg prestrukturiranja na putu prema novoj Europi. Naš je stav da u Europu ulazimo kao Hrvatska, a ne kao Jugoslavija." Čičak je upozorio da stav obnovljene HSS proizlazi iz Radićeva seljačkog ustava prema kojemu se u sve oblike povezivanja može ući samo na temelju volje naroda, pa je dodao: "Zato tražimo, da se na političku scenu što prije vrati referendum kao oblik odlučivanja naroda o svim bitnim pitanjima." Jedno se pitanje novinara odnosilo i na stav HSS prema Srbima u Hrvatskoj. U odgovoru Čičak se ogradio da iskazuje samo svoje mišljenje, pa je rekao: "Politička autonomija u ovom je trenutku suvišna, i to zato što Srbi imaju sva građanska prava kao i Hrvati. Ni jedni ni drugi nisu imali nacionalnu slobodu. Smatram da na sve zahtjeve Srba u Hrvatskoj treba odgovoriti time da im se na svaki njihov zahtjev dade 20% više, ako oni Hrvatsku smatraju svojom domovinom i svojom državom."²²

Stav obnovljene HSS prema državnoj krizi, a to znači prema pitanju budućeg položaja Hrvatske, bio je posve jasan. Labava konfederacija bila je minimalni zahtjev, a hrvatsku politiku treba usmjeriti prema Europi. "Naš je cilj usvajanje novog ustava, koji će osigurati suverenitet Hrvatske u državi Jugoslaviji. A kada se organizira konfederacija Europe, osigurat ćemo da Hrvatska samostalno pristupi toj konfederaciji" - izjavio je sredinom ožujka na predizbornom skupu Jure Šonje.²³ Tu je opciju u istupanju prvaka HSS prepoznao i komentator *Vjesnika* kada je potkraj ožujka 1990. pisao o stavovima novih političkih stranaka prema državnoj krizi, pa je zapisao da se HSS opire ideji jugoslavenskog integralizma i traži za Hrvatsku "samostalnu i suverenu državu".²⁴ HSS se, dakle, odmiče od postojećeg, prevladanog stanja, a konfederaciju vidi tek kao model regionalnog saveza država s organima koordinacije za zajedničke interese uz zajedničko financiranje tih organa. Dakle, HSS predlaže svojevrsnu uniju jugoslavenskih naroda, ali kao prijelaznu etapu. Obnovitelji HSS - prema tome - napuštaju Radićevu koncepciju konfederalizma. Oni labavoj konfederaciji daju posve drugačiji smisao. Jugoslavenska zajednica za njih više nije - kao u Radićevim stavovima - čvrst okvir unutar kojega treba riješiti hrvatsko pitanje, već privremeno rješenje koje Hrvatskoj omogućava da uđe i u druge asocijacije, tj. u zajednicu europskih država.

Sporovi i sukobi u vodstvu

Već od samog početka rada na obnavljanju HSS mogu se pratiti razilaženja i sitni sporovi među ljudima koji su se na tome angažirali. Ti će sporovi postupno jačati i pretvarati se u ozbiljne sukobe i podjele, koje su išle na štetu obnove i postavljanja stranke na solidne temelje kako bi ona mogla zauzeti iole važnije mjesto na hrvatskoj pluralističkoj sceni. Je li se radilo o nedovoljnom političkom iskustvu, diletantizmu,

²² *Vjesnik*, 18. II. 1990. (7)

²³ Isto, 18. III. 1990.

²⁴ Isto, 26. III. 1990.

osobnim taštinama i prevelikim ambicijama pojedinaca, određenim interesima užih grupa ili pak skrivenim podrijetvima od strane potencijalnih konkurentskih stranačkih grupacija - teško je odrediti. U javnost su dopirali odjeci tih sporova i sukoba ostavljajući često neugodan dojam uz komentare da se radi o "generacijskom sukobu". Zasiurno je bilo razloga da se ti sporovi tako objašnjavaju s obzirom na životnu dob osoba koje su se sučeljavale, ali očito se ne mogu isključiti ni prije navedene procjene.

Karakteristično je da ni prvi, inicijativni sastanak (20. XI. 1989) nije prošao bez disonantnih tonova. Naime, svim osnivačima HSS, koji su se našli u vili Nede Prpić, raspoloženje je "pokvario neobičan događaj" - svjedoči nazočni prof. Šonje. "U veliki salon u kome se održavao sastanak - bilježi on - ušao je izaslanik druge skupine haesesovaca, koji su se okupljali oko ing. Franje Gažija i izjavio da se njih dvadesetak istodobno sastalo na drugom mjestu radi osnivanja HSS-a, da zasad oni neće osnivati drugi HSS kako se on ne bi podijelio, nego će ostati posebna grupa haesesovaca izvan stranačke organizacije. Već je tada bilo jasno da je posrijedi borba za vlast među starim haesesovcima.²⁵ Čini se, dakle, da je Gaži želio stati na čelo akcije za obnovu HSS, ali je mandat od Središnjeg odbora u Bruxellesu za tu akciju dobio Nikola Novaković. Bilo je stanovitih napora da se dvije frakcije (podvojene na samom početku obnove stranke) povežu i sjedine. Na tome je radio predsjednik Izvršnog odbora Stjepan Herceg unatoč protivljenju predsjednika Novakovića, koji je odbijao suradnju s Gažijem smatrajući ga jugointegralistom. Povezivanju s Gažijevom grupom protivio se i Čičak. Herceg je ipak ustrajao u svojim naporima, pa je stupio u kontakt i sa Stjepanom Radićem (unukom osnivača stranke), kada je on nakon smrti ing. Gažija preuzeo vodstvo njegove grupe haesesovaca. Prof. Šonje navodi da je bilo "više sastanaka između Novakovićeve i Radićeve grupe da bi se prevladala nesloga, ali su svi pokušaji propali na pitanju vodstva stranke".²⁶

Međutim, uskoro je izbio spor starih radićevaca s Ivanom Zvonimirom Čičkom. Prve iskre u odnosima Čička i ostalog vodstva izbile su, čini se, u raspravama oko pokretanja stranačkog glasila *Doma*, za čijeg je urednika bio određen Jure Šonje. Sukob je započeo kao beznačajan spor oko formulacije gesla na naslovnoj stranici glasila, ali se ubrzo proširio i na druge teme.

Odluku o pokretanju *Doma* donio je Glavni odbor obnovljene HSS na svojoj sjednici 4. prosinca 1989.²⁷ Tad je odlučeno i tko će biti glavni urednik, pa se prof. Šonje i predstavio u toj funkciji u uvodniku prvog broja lista, kada se taj pojavio u veljači

²⁵ Šonje, Kratki prikaz ..., 1, 2. - Spomenuti Franjo Gaži (1912-1990, inženjer) bio je jedan od onih haesesovaca koji su za Banovine Hrvatske upućeni u Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije. Bio je u diplomatskoj službi u Moskvi, Ankari, Kairu i Londonu. God. 1945. i 1946. u Beogradu je suradnik dr. Ivana Šubašića. Suđen je od komunističkih vlasti zajedno s Dragoljubom Jovanovićem 1947. godine. Nakon zatvora bavio se prevođenjem.

²⁶ Isto.

²⁷ Dom je počeo izdavati Antun Radić 1899. kao list za prosvjeđivanje hrvatskih seljaka. Od prosinca 1906. Dom je glasilo Hrvatske pučke seljačke stranke, a urednik mu je Stjepan Radić. U kolovozu 1914. zbog ratnih prilika prestao je izlaziti. Ponovno se pojavio 1. I. 1919, ali je već 26. II. iste godine odlukom vlasti zabranjen. Kada je 13. III. 1920. počeo ponovno izlaziti, nosi naziv Slobodni dom i izlazi sve do šestosiječanjske diktature. Obnovljen je 1935. i izlazi do 1941. Za vrijeme NDH list ne izlazi, a pokušaj Marije Radić 1945. da obnovi Dom nije uspio. Izašao je samo jedan broj i tada su ga komunističke vlasti zabranile.

1996. godine. Nekadašnji *Doma* imao je u zaglavlju geslo "Vjera u Boga i seljačka sloga". To izvorno geslo Nikola Novaković, podržan od starijih haesesovaca (među njima i od Nede Prpić) preinačio je u "Vjera u Boga i narodna sloga". Čičak i njegovi mladi prijatelji zalagali su se za geslo "Vjera u Boga i hrvatska sloga". Ujedno su navodno tražili i uvrštavanje u list tekstova programatskog karaktera. Kada se pojavio prvi broj *Doma* s geslom kako ga je formulirao N. Novaković, Čičak je oštro protestirao, osporavajući da predsjednik stranke sam može odlučiti o geslu. Povrijeđen je bio i Stjepan Herceg, koji se u protestu pridružio Čičku. Glavni urednik Šonje se sjeća da je svađa dosegla takve razmjere da je Čičkova grupa čak došla u tiskaru s namjerom da uništi slog prvog broja. U spor oko izlaska lista upleo se i Stjepan Herceg, koji je - prema sjećanju Šonje - došao u tiskaru "i direktoru tiskare naredio obustavu tiskanja *Doma*, a od mene - nastavlja Šonje - tražio da se s tim složim, jer je direktor tražio moju odluku". U "ratu" oko *Doma* sudjelovala je i Neda Prpić oštrim duelima s Čičkom i Hercegom uz koje je pristao T. Jugović.²⁸ Teško je objasniti što je sve uvjetovalo tako oštar sukob između ljudi koji su s toliko entuzijazma prionuli obnavljanju nekada najjače hrvatske političke stranke. Nije li formulacija gesla bila samo povod da se do tada zatamljeni antagonizmi iskažu svom žestinom? Jer, nakon sukoba oko prvog broja *Doma* razmimoilaženja su se produbila i kretala prema potpunom raskolu. Stvarao se jaz koji se više nije mogao prevladati.

Treba podsjetiti da su Čičak i Neda Prpić u siječnju 1990. zajedno sudjelovali na sastanku s predstavnicima inozemne HSS u Italiji. Deset dana nakon toga zajedno su putovali u Kanadu kao gosti tamošnjih organizacija HSS, a 9. veljače boravili su u Stuttgartu, gdje se održavao *Okrugli stol hrvatske opozicije*.²⁹ Iz vodstva HSS priključio im se i Stjepan Herceg. Upravo nakon tih putovanja i iskazane dobre suradnje nastala je afera oko gesla, a nakon toga i novi sukobi i razilaženja.

Novi spor izazvalo je *putovanje Ivana Zvonimira Čička u Australiju* u posjet australskoj frakciji HSS, koju je predvodio Ante Babić. Predsjednik Novaković smatrao je taj put nepotrebnim u vrijeme kad se približavaju izbori za Hrvatski sabor. Čičak je - unatoč protivljenju predsjednika stranke - ipak otputovao u Australiju (u pratnji člana Glavnog odbora Franje Dubrovića i novinara Omladinskog radija Marijana Nejašmića). Za odlazak je dobio pristanak Izvršnog odbora, koji se sastao 27. veljače (dva dana prije Čičkova odlaska). Sastanak je vodio Stjepan Herceg, predsjednik Odbora, što upućuje na produbljanje sukoba, jer je sada iza Čička stao Izvršni odbor. Sastanku je bio nazočan njegov član Jure Šonje, koji bilježi: "Bilo nas je trojica, koji su Hercegu i Čičku prigovarali ponašanje, ali smo mu svi potpisali da može ići u Australiju. Imao sam do tada dobro mišljenje o Čičku zbog njegove uloge u hrvatskom proljeću."³⁰ Međutim, predsjednik stranke, nasuprot odluci Izvršnog odbora, ustrajao je u zabrani, jer je Čičak u Australiji trebao posjetiti frakciju HSS-a, koja nije priznavala vodstvo inozemne HSS u Bruxellesu (J. M. Torbar), niti vodstvo obnovljene HSS u domovini (N. Novaković).

²⁸ Šonje, *Kratki prikaz ...*, 3.

²⁹ Na Okruglom stolu u Stuttgartu sudjelovali su predstavnici devet hrvatskih političkih stranaka, a među njima su bili i Dražen Budiša, Tomislav Jantol i Ivan Šiber. Prema izvješću dopisnika Vjesnika iz Njemačke Nenada Ivankovića skupu je bilo nazočno oko 2.500 ljudi. - *Vjesnik*, 13. II. 1990.

³⁰ Šonje, *Kratki prikaz ...*, 3.

Dok je Čičak već boravio u Australiji, stigao je tamo Novakovićev brzojav u kojem navodi da "Ivan Zvonimir Čičak ne putuje u Australiju kao delegat domovinske niti svjetske HSS, a niti osobe koje ga prate, koje su nam nepoznate. Prema tome, gosp. Čičak nije ovlašten govoriti u ime HSS, niti skupljati novac za stranku. Jako je teško i mukotrpno sve što se ovdje događa, moramo se boriti za svakog čovjeka ovdje i ne može se nitko sada udaljiti, a ako se ne surađuje, neće biti ni uspjeha. Samovoljni koraci i neuravnotežene izjave su vrlo štetne, no HSS je preživjela teške dane, pa će i ove nezgode preživjeti, jer je jedina stranka koja je duboko u narodu ukorijenjena sa svojim načelima mirotvorstva, ljudske pravice i vjere u Boga. Duboko žalimo ovdje svi da g. Čičak nije postupio u skladu s odlukama stranke ali će za to morati snositi konzekvence."³¹

Predsjednik HSS dr. N. Novaković i grupa oko njega odlučili su se tada za radikaln rez. Za 9. ožujka 1990. bila je sazvana *Skupština stranke*, kojoj su bila nazočna 63 člana. Zaključak Skupštine je bio da se Čičak suspendira i pozove pred Disciplinsku komisiju (koju su sačinjavali Mirko Šnjarić, ing. Boris Praunsberger i dr. Rajko Savić). Tada je umjesto Čička za prvog potpredsjednika HSS bio izabran Jure Šonje. Iako je potpisao odobrenje za Čičkov put u Australiju, Šonje je sada podržao Novakovića smatrajući da mora stati - kako sam objašnjava - "u službu obrane HSS-a od raspada". Za predsjednika Novakovića Šonje kaže da ga je cijenio "jer je deset godina proveo na robiji zbog dopisivanja s Krnjevićem".³²

Skupština je morala odlučiti i o *sudjelovanju u izborima* za Hrvatski sabor, koji su bili raspisani za drugu polovinu travnja, a za koje su se druge političke stranke već užurbano pripremale. No, i to je postalo predmet spora, odnosno pitanje oko kojega su se razilazile dvije grupe u vodstvu stranke.

U jednom intervjuu sredinom veljače Čičak je izjavio: "Ne idemo na izbore, jer oni ne mogu biti demokratski. Prekratak je rok, a tolike organizacijske pretpostavke još nisu sređene i utvrđene."³³ Dio starije generacije radićevaca smatrao je da na izbore treba izaći. S obzirom na procjene o snazi stranke i neizvjesnom ishodu samostalnog istupa bilo je dileme o izbornom savezništvu i partneru za postavljanje izborne liste. Šonje je na Skupštini stranke predlagao ulazak HSS u Koaliciju narodnog sporazuma.³⁴ Svoj prijedlog Šonje obrazlaže: "To sam učinio stoga, što je Novaković prije sukoba s Čičkom odbio Tuđmanov poziv koji mu je donio jedan dotadašnji član Radićeve grupe da uđe u koaliciju s HDZ-om." Zatim bilježi: "Predlažući ulazak u Koaliciju, iznenadilo me odlučno Novakovićevo protivljenje. Kad sam ga pitao s kim on želi u koaliciju, rekao je da čeka povoljnu priliku da obnovi koaliciju sa Srpskom demokratskom strankom, na što su zastupnici na saboru tako bučno reagirali da bi ga isti čas smijenili, te

³¹ Vjesnik, 29. III. 1990.

³² Šonje, *Kratki prikaz ...*, 3.

³³ Vjesnik, 18. II. 1990.

³⁴ Sačinjavale su je četiri opozicijske stranke: Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatska socijalno-liberalna stranka, Hrvatska demokratska stranka i Socijaldemokratska stranka Hrvatske, te pet stranački nezavisnih ličnosti, koje su kao vodeći političari SKH uklonjeni iz političkog života nakon udara u Karadordevu 1971. - dr. Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Dragutin Haramija, Srećko Bijelić i dr. Ivan Supek.

sam, da bih spasio stranku od potpunoga rasula, stavio na glasovanje svoj prijedlog o pristupanju Koaliciji koji je dobio sve glasove osim Novakovićeve."³⁵ Prijedlog je, dakle, prihvaćen, pa se HSS uključio u predizbornu kampanju Koalicije, a Šonje je određen za predstavnika HSS u njezinu štabu. Tako je Šonje sudjelovao na velikom zboru Koalicije, održanom sredinom ožujka u dvorani "Cibone". U svom govoru Šonje je rekao da "izjave, što su ih pojedini predstavnici davali javnosti da će HSS bojkotirati izbore nisu raspravljane u stranci ... Odluka vodstva da ne sudjeluje na izborima bila bi izdaja članstva i naroda koji po prvi puta ima priliku da slobodno bira." Potom je dodao i ovo: "Ako ovi izbori i ne budu u cijelosti demokratski, osigurat će se narod preko svojih zastupnika u Saboru da se bori za slobodu i suverenitet, što podrazumijeva da će se boriti za slobodu građanina i naroda. HSS je odabrao nenasilan i mirotvoran način borbe za ostvarenje svojih ciljeva."³⁶

Tako su se dvije frakcije HSS podijelile i na pitanju sudjelovanja na izborima, što je objektivno štetilo poziciji stranke u izbornoj borbi i umanjilo njezine izgleda da poluči očekivani rezultat.

Nova HSS pod vodstvom I. Z. Čička

Kada se 17. ožujka 1990. Ivan Zvonimir Čičak vratio iz Australije, našao je odluku o suspenziji i poziv pred Disciplinsku komisiju. Kako se pred Disciplinskom komisijom nije pojavio, već 21. III. je bio isključen iz Hrvatske seljačke stranke. U obrazloženju odluke vodstva kaže se: "Ivan Zvonimir Čičak javnom izjavom na skupu u Zagrebu 17. III. proglasio je nevažećom odluku Skupštine HSS o njegovoj suspenziji. U međuvremenu i prije i poslije odluke o suspenziji, kao i upozorenja stranke, I. Z. Čičak je i dalje javno nastupao u ime HSS. Takvim od stranke neodobrenim djelovanjem, kao i otvorenim pitanjima samovoljnog odlaska u Australiju, javnog nastupa u toj zemlji, unatoč izričitoj zabrani, kao i štete nanijete govorima pred našim iseljenicima, što je naglašeno u posjedovnim pisanim izvještajima iz Australije, kao i drugim kršenjem stranačke discipline, I. Z. Čičak je otvoreno odbio suradnju sa strankom, kroz dijalog ponuđen skupštinskom odlukom o suspenziji. Ovim slijedom događaja, po kojima je I. Z. Čičak kršenjem stranačke discipline prevršio svaku mjeru, rukovodstvo HSS smatra da su iscrpljeni svi putovi za eventualni kompromis i odlučilo se, za konačni prekid s isključenjem Ivana Zvonimira Čička iz HSS-a i brisanjem iz evidencije članstva."³⁷

U jednoj zabilješci pod naslovom "Obrazloženje slučaja Čičak" N. Novaković je zapisao: "Ako je netko uopće kriv, što je Ivan Zvonimir Čičak došao u HSS i na mjesto njegova potpredsjednika, onda sam to ja - Nikica Novaković." Potom je taj svoj potez objasnio riječima: "Znajući g. Čička kao opozicionara komunističkog režima iz 1971, mladog čovjeka, oca petero djece, oženjenog djevojkom iz mog sela (Sumartina na Braču), čovjeka s prirođenom govorničkom vještinom, mislio sam i nadao se da će isti biti od koristi našem obnovljenom HSS-u ... Međutim, ni u najružnijem snu nisam se nadao da će I. Z. Čičak učiniti toliko zla HSS-u. Neshvatljivi su njegovi postupci koji

³⁵ Šonje, Kratak prikaz ..., 4.

³⁶ Vjesnik, 18. III. 1990. - Članak "HSS neće bojkotirati izbore".

³⁷ Isto, 30. III. 1990.

ujedno ostavljaju mjesta za sumnju. O tome najslikovitije govori izjava za tisak uvaženog g. Budiše, predsjednika Hrvatske socijalno-liberalne stranke. U toj svojoj izjavi za tisak g. Budiša, između ostalog, a na temelju nekih premisa, zaključuje da je Čičak instrument u nečijim rukama i da je svojim postupcima nanio štetu Hrvatskoj seljačkoj stranci i Koaliciji narodnog sporazuma u koju je naša strana ušla.³⁸ Pošto je opisao Čičkovo ponašanje na putu po Kanadi, navodi i njegovo nepridržavanje uputa vodstva HSS, a zatim objašnjava razloge zašto mu nije odobrio put u Australiju (poremećeni odnosi u tamošnjem HSS). Novaković upozorava i na Čičkove štetne izjave da HSS ne ide na izbore i na njegove napade na čelnike Koalicije. A zatim bilježi: "Napadao je u svakoj prilici dr. Tuđmana da bi odmah iza toga kao samozvani predsjednik HSS-a pristupio u koaliciju kojoj je na čelu Tuđman. Sve ovo govori o njegovoj prevrtljivoj i nepredvidljivoj naravi."³⁹

Prema novinskim izvješćima Čičak je sutradan nakon povratka iz Australije otputovao u Split na osnivanje ogranka HSS za Zajednicu općine Split. Ako je u tisku točno zabilježeno (radi se o feljtonu navedenom u bilj. 1), tom je skupu bio nazočan i dr. N. Novaković, pa su oni i Čičak sjedili zajedno i rukovali se (!).⁴⁰ Ipak, samo četiri dana poslije Čičkova povratka iz Australije Čičak je isključen iz HSS-a.

Čičkovi sljedbenici i krug pristaša blizak njemu kritizirali su postupak vodstva stranke i davali su svoje prosudbe o suspenziji i isključenju Čička. Skupštinu stranke održanu 9. III. ocijenili su "nelegalnom" i "oktroiranom", jer da delegati nisu bili birani prema statutu i da nisu bili nazočni svi članovi upravnih organa. Sam Čičak je tvrdio da na dan njegova isključenja Novaković nije bio u Zagrebu, nego u Delnicama na osnivanju ogranka. Druga je strana Čičkovu grupu nazivala "militantnom" i "terorističkom",⁴¹ što je upućivalo na zaključak da između podijeljenih frakcija više nema pomirenja. I doista, kao odgovor na isključenje Čičak je 24. III. 1990. održao svoju skupštinu koja se *proglasila skupštinom legalnog HSS-a* i koja je Čičkovo isključenje proglasila nevažnim, kao i sve odluke vodstva stranke od 9. III. nadalje (što znači i pristupanje HSS Koaliciji narodnog sporazuma). Ta je Skupština osudila dotadašnje vodstvo na čelu s Novakovićem i *za predsjednika HSS izabrala Ivana Zvonimira Čička*. Za potpredsjednike su bili izabrani Miodrag Pavić (iz Dalmacije) i Mirko Gloković (iz Slavonije). Glavni tajnik je postao Ivan Krolo. Zanimljiv je podatak da je na Skupštini nove HSS dr. N. Novaković izabran za počasnog predsjednika.⁴² Kako je staro vodstvo stranke s dr. Novakovićem na čelu i dalje djelovalo, nastala je situacija u kojoj su postojale *dvije Hrvatske seljačke stranke*.

³⁸ Zabilješka "Obrazloženje slučaja Čičak", pisana pisaćim strojem i datirana 19. IV. 1990., vlastoručno je potpisana od dr. Nikole Novakovića. Nalazi se u Arh. HSS. fasc. 1.

³⁹ Isto. - Slične ili identične kvalifikacije o I. Z. Čičku Novaković je dao i u izjavi, koja je objavljena u Vjesniku 3. IV. 1990. u rubrici "Vaša pisma". Tekst ima naslov "Razbijački pothvat".

⁴⁰ Vjesnik, 30. III. 1990.

⁴¹ Na jednom skupu u Gospiću J. Šonje je izjavio da je grupa Čičkovih sljedbenika bliža terorističkim akcijama, nego građanskim organizacijama poput HSS. Kasnije je tu izjavu objasnio: "Nisam time mislio reći da će ta grupa baciti dinamit po Hrvatskoj, nego sam mislio na metode rada te grupe oko Čička. Ona upada na osnivačke sastanke ogranka HSS-a, ometa održavanje zborova, napada nas, a prisutne želi okrenuti protiv nas." - Vjesnik, 5. IV. 1990.

⁴² Isto, 30. III. 1990.

Čičak, kao predsjednik nove HSS, oštro je kritizirao pristupanje Novakovićeve (stare) HSS Koaliciji narodnog sporazuma. Osobito se okomio na Miku Tripala, koji da je ulazak HSS u Koaliciju uvjetovao njegovim (Čičkovim) isključenjem. Tvrdio je da Tripalo manipulira interesima hrvatskog naroda. Tada vodstvo nove HSS s Čičkom na čelu donosi odluku: HSS istupa iz Koalicije narodnog sporazuma i na izborima će nastupiti samostalno. U drugom krugu izbora HSS će ući u koaliciju s demokratskim strankama, koje imaju "kao sastavni dio vlastita programa stvarno prakticiraju radićevsko načelo republikanske slobode naroda".⁴³ Već 27. ožujka održan je sastanak vodstva Čičkove HSS s predstavnicima HDZ-a (F. Tuđman) i Hrvatske stranke (H. Šošić) i formiran *Hrvatski demokratski blok*. Tom su prilikom koalirane stranke izjavile da blok ostaje otvoren i za ostale istinski demokratske hrvatske stranke, koje su za suverenu demokratsku Hrvatsku. Staro vodstvo HSS s Novakovićem na čelu nije priznavalo legalitet Čičkove HSS, ni Skupštine koju je Čičkova grupa održala, pa je nastavila suradnju sa strankama udruženima u Koaliciju narodnog sporazuma.

Prema nekim naznakama vodstvo inozemne HSS bilo je zabrinuto zbog takvog razvoja situacije u obnovljenoj HSS u domovini. Bilo je i nekih kontakata čelnika inozemne HSS s predstavnicima jedne i druge frakcije, ali se u njihovim odnosima ništa nije promijenilo. Otvorenu podršku Čičku dala je organizacija HSS u Australiji, i to frakcija koju je vodio Ante Babić. Drugi čelnici HSS u Australiji - Stjepan Košutić i Zvonimir Kunek - bili su suzdržani, pa nisu ni bili nazočni skupu u vrijeme Čičkova boravka u Australiji.

Što se tiče Stjepana Hercega, koji je podržavao Čička i često se zajedno s njim suprotstavljao "starim" haesesovcima, on je u međuvremenu napustio HSS. Povod Hercegovu istupu, čini se, bila je vehementna rasprava u Glavnom odboru o Statutu stranke i pitanju predsjednikovih ovlaštenja. U jeku prepirke Herceg je napustio sjednicu i nakon toga je podnio ostavku na funkciju predsjednika Izvršnog odbora. U priopćenju, koje je dao Tanjugu, stajalo je da je to uradio, jer su "članovi najužeg vodstva stranke N. Novaković, B. Baljkas, N. Prpić i J. Šonje odbili sudjelovanje HSS u širokoj demokratskoj koaliciji".⁴⁴ Takva Hercegovina izjava iznenadila je sve one koji su bili na sjednici Glavnog odbora, pa je sutradan sam predsjednik Novaković demantirao Hercegovu izjavu ustvrdivši da je vodstvo HSS već prije odlučilo o pristupu Koaliciji narodnog sporazuma. Koji su bili stvarni razlozi Hercegovina istupa iz stranke, nije posve jasno. Ostaje tek činjenica da je obnovljena HSS ostala bez predsjednika Izvršnog odbora, a da je Herceg zatim osnovao svoju *Demokratsku kršćansku stranku*, što znači da se - unatoč svojoj dotadašnjoj bliskoj povezanosti s Čičkom - nije priključio njegovoj novoj HSS.

Razbuktale strasti i uzajamna optuživanja dviju frakcija HSS jačala su iz dana u dan. U verbalnim obračunavanjima upotrebljavali su se i neprimjereni izrazi, pa je tako u jeku izborne kampanje Republički odbor za nadzor izbora 4. IV. 1990. upozorio N. Novakovića na izraze "pučist", "klevetnik", "avanturist", "velemajstor spletke", "stručnjak za čistke i prepade", koje je za Čička naveo u svom pismu *Vjesniku*, koji su u suprotnosti s Deklaracijom o načelima ponašanja sudionika na izborima. Najzad, predstavnik vodstva (stare) HSS je na konferenciji za tisak izjavio da I. Z. Čičak "nikada nije

⁴³ Isto, 31. III. 1990.

⁴⁴ Isto, 29. III. 1990.

pravovaljano evidentiran" u popisu članstva HSS, a za Stjepana Hercega da je "utvrđeno da u uvezanim registrima pristupnica članova HSS-a ne postoji njegova pristupnica". Pristupnica Čička i Hercega (a one su jedina osnova za članstvo u stranci) "naprosto nema".⁴⁵ Tada je jedan novinar postavio pitanje "otkuda je uopće Čičak bio isključen" ako nije bio član te organizacije. Sve je to potvrda uzavrele i zbudujuće situacije, u koju je zapala HSS, i to upravo uoči saborskih izbora.

O programu HSS

U *Obavijesti za javnost* od 20. XI. 1989, kojom se HSS pojavila na političkoj sceni, navodi se da će stranka svoje djelovanje nastaviti "na osuvremenjenim programskim načelima, označenim učenjem i djelom svojih predsjednika Stjepana Radića i Vladka Mačeka". No, to je bila samo naznaka opće programske usmjerenosti stranke, pa je njezino vodstvo u što skorije vrijeme trebalo izraditi konkretan, razrađeni program, koji će biti siguran temelj za okupljanje članova i pristaša u novim uvjetima. Međutim, očito su sporovi, nastali odmah nakon obnove stranke, omeli vodstvo da taj prioritetni zadatak i izvrši. Snage su se iscrpljivale u zahuktalim sučeljavanjima, koja su poprimala sve dramatičnije oblike, a što se programa tiče čelnici stranke su se zadovoljavali kratkim pozivanjima na Radićevo mirotvorstvo, čovječansku pravicu i republikanske slobode. I kad su se konfliktna zbivanja u vodstvu HSS-a pretvorila u sukob dviju frakcija i najzad dovela do raskola i formiranja još jedne HSS, ne može se govoriti da je sukob nastao zbog razlika u programima, jer programa obnovljene HSS naprosto nije bilo.

Tu prazninu, tj. situaciju da je stranka bez programa, uočio je član Glavnog odbora i urednik novopokrenutog stranačkog glasila *Doma Jure Šonje*, pa je u prvom broju lista - a taj se pojavio u veljači 1990. - objavio poduži tekst *Sloboda, čovječanska pravda, mirotvorstvo - teze za politički program HSS*. Ujedno je u uvodniku lista zamolio povjerenike i članove HSS da uredništvu pošalju svoje primjedbe i programske prijedloge. Dakle, Šonje je dao teze, koje još nisu program, ali bi one u skoroj budućnosti to mogle postati nakon prijedloga članstva za dopune i izmjene. Međutim, do toga nije došlo i obnovljena HSS je ostala bez svog osnovnog dokumenta.

Ipak, premda Šonjine teze nisu pretvorene u prihvaćeni program, one zaslužuju pozornost, jer se iz njih vidi promišljanje jednog člana vodećeg kruga HSS-a o programskoj orijentaciji stranke, koje nije bilo daleko od promišljanja ostalih. Može se s pravom pretpostaviti da bi taj nacrt nakon dotjerivanja postao službeni program stranke, da unutarnja previranja nisu djelovanje vodstva skrenula drugim smjerom.

Autor teza započinje s radićevskom postavkom da hrvatska država mora biti organizirana na načelima slobode, čovječanske pravde i mirotvorstva. Ta je načela još davno postavio osnivač stranke Stjepan Radić i ona se suprotstavljaju partijsko-policijskoj državi. Svaki čovjek i cio narod političku slobodu ostvaruje na slobodnim, općim i tajnim izborima i demokratskim zakonodavstvom - utvrđuje se u tezama. To vrijedi ne samo za većinsko stanovništvo nego i za manjine. Utvrđuje se i pravo na rad, imovinu, stvaralaštvo, javna okupljanja i političko organiziranje. Demokratskim institucijama i društvenom ravnopravnošću ostvaruje se čovječanska pravda. Pri tome su svi ljudi

⁴⁵ Isto, 12. IV. 1990.

jednaki pred zakonom, a s obzirom na to da nisu jednaki po svojim sposobnostima, treba omogućiti razvoj sposobnijima i darovitijima. Autor teza odbacuje kriterij moći i vlasti, jer nove vrijednosti stvaraju poduzetni i kreativni ljudi, a te vrijednosti služe svima.

Utvrdivši da je mir idealno stanje svake zajednice u tezama se odbija mržnja kao princip staleških, vjerskih i nacionalnih zajednica. No pri tome se podvlači odgovornost svakog slobodnog čovjeka, slobodnog naroda i države. U duhu radićevske tradicije u tezama se ustaje protiv nasilne, pogotovo oružane revolucije. Ujedno se naglašava da stranka nije protiv promjena, jer bi to značilo zalaganje za stagnaciju. Autor teza se izjašnjava i protiv ratova kojima se ostvaruju velikodržavni interesi. Rat dopušta kad su iscrpljena sva miroljubiva sredstva u obrani državnih granica i državne nezavisnosti. Inače, aktivno mirotvorstvo postavlja se kao načelo politike stranke. U nastavku Šonje objašnjava utemeljenost Hrvatske na zapadnoeuropskoj kršćanskoj civilizaciji. Građanski moral jest i treba biti u osnovi vjerski moral, a moral svih vjera jednako je vrijedan. Država treba biti odvojena od crkve, a obje organizacije samostalno rade na stvaranju slobodnog duhovnog i materijalno bogatog društva. Iako HSS u svojem geslu ima sintagmu "Vjera u Boga", stranka nije isključiva prema nevjernicima. Istodobno neće dopustiti klerikalizaciju svoje politike. Osuđuje se terorizam, policijsko i militarističko nasilje kao način nametanja vlastite ideologije.

Pogledom na prošlost autor teza utvrđuje da su se braća Radići zalagala za prosvjećenje i napredak sela, a podršku za svoju stranku tražili su na hrvatskom selu, gdje je živjela većina hrvatskog stanovništva. Danas, međutim, na selu živi manjina, a većina u gradovima od rada i poduzetništva. Prema tome, socijalna osnova HSS - uz selo - danas je i grad u najširem smislu te riječi. Selo pak mora biti bogato i prosvijećeno s razvijenim obrtništvom i svakim drugim poduzetništvom. Što se tiče radništva, ono je danas preuzelo onu ulogu u društvu koju je nekada imalo selo. Stoga je HSS i stranka radnika, jer i dalje ostaje pučka ili narodna stranka. Blagostanje radnika treba osigurati visokom i rentabilnom proizvodnjom. Da bi se to ostvarilo, organizaciju države trebaju preuzeti stručni i poslovni ljudi. Stranka se zalaže za reprivatizaciju kapitala, ali tako da tržište odmjeri njegovu sudbinu.

U posebnom odlomku autor teza bavi se intelektualcima, koje su nedemokratski režimi stalno ograničavali. Njima treba osigurati slobodu djelovanja, tj. slobodu stručnog, znanstvenog i umjetničkog rada u korist čitavog naroda. U nastavku daje se osvrt na tragediju hrvatskog naroda u Drugom svjetskom ratu. Podsjeća se na držanje HSS, koji je u Hrvatskom državnom saboru u vrijeme NDH protestirao protiv nasilja. Osuđuje se osveta izvršena u ratu i poslije njega i traži opća amnestija sudionika u snagama koje su izgubile rat. Isto tako zabranjuje se osveta za obračune u ratu i poslije njega.

U pogledu visokog školstva HSS prihvaća sadašnju organizaciju fakultetskog školovanja, koja se sastoji od četiri sveučilišta. No, sveučilištima treba vratiti autonomiju, a isto tako i znanstvenim institutima. Više od svega potrebno je poboljšati životni standard djelatnicima u znanosti, kako bi se zaustavio "odljev pameti" izvan domovine. Razmatrajući problem prirodnog priraštaja u Hrvatskoj autor teza utvrđuje rušenje prema nuli i zalaže se za normalnu biološku reprodukciju. Slaže se s vjerskim moralnim stajalištima o rađanju djece i traži primjenu liječničke etike o pobačaju.

Utvrđujući da je Hrvatska integralni dio zapadnoeuropskog prostora u tezama se traži oslobađanje tržišta rada i kapitala s osloncem na razvijenu poljoprivredu po

zapadnom modelu. Ističu se komparativne prednosti našeg jadranskog područja. Državi se dodjeljuje stanovita uloga u izgradnji infrastrukture. Također u zaštiti povijesne i životne okoline. Za srpsko-hrvatske jezično-etničko-teritorijalne sporove, koji traju od 40-ih godina prošlog stoljeća, Šonje smatra da u srpskoj politici danas poprimaju dramatične razmjere, prijete bratoubilačkim ratom i raspadom Jugoslavije. Podsjeća da je Banovina Hrvatska bila početak rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, a da sada treba ići dalje i ostvariti konfederaciju nacionalnih država Jugoslavije.⁴⁶

Kao što je već rečeno tekst teza prof. Šonje nije dalje dorađivan, niti oblikovan u formi u kojoj bi ga skupština stranke odobrila i prihvatila kao službeni dokument.

Izborna kampanja, rezultati izbora i novi raskoli

Saborski i općinski izbori u Hrvatskoj bili su raspisani za 22. travnja 1990. Mjesec dana ranije Republički odbor za nadzor izbora donio je "Deklaraciju o načelima ponašanja sudionika u izborima", a nakon toga je predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Ivo Latin održao zajednički sastanak sa svim predsjednicima registriranih političkih stranaka o aktualnim pitanjima predstojećih višestranačkih izbora (o izbornoj kampanji, poštivanju izbornih pravila i regularnosti izbora). Tako je mjesec travanj bio obilježen "uzavrelom" predizbornom atmosferom (predizborni skupovi, dogovori, parole, plakati i slike kandidata).

Čini se da je vodstvo HSS (Novakovićeva) bilo svjesno da prilike i razdor u stranci ne daju dobre izgleda njihovim kandidatima, koji se na izborima pojavljuju u sklopu Koalicije narodnog sporazuma. Za to je već unaprijed označen i glavni krivac: Ivan Zvonimir Čičak. Naime, u jednom članku, objavljenom u dnevnom tisku, dr. Novaković piše o "Čičkovu puču" i nastavlja: "A bolna je pomisao zaista da je žrtva jednog spletkara, pučiste i klevetnika bila baš HSS, koja je zaorala svoju povijesnu brazdu na ovom hrvatskom prostoru."⁴⁷

Izbori za Hrvatski sabor održali su se za tri njegova vijeća kako je to tijelo bilo konstituirano po tada važećem Ustavu SR Hrvatske. Tako su pojedine političke stranke isticale svoje kandidate za sva tri vijeća, i to u izbornim jedinicama gdje su njihova vodstva pretpostavljala da imaju izgleda za uspjeh. Cijela Hrvatska je bila podijeljena na 356 izbornih jedinica. HSS, uključena u Koaliciju narodnog sporazuma, istakla je svoje kandidate u sva tri vijeća, i to: za Društveno-političko vijeće (biral se 80 nar. zastupnika) 11 kandidata; za Vijeće općina (biral se 116 nar. zastupnika) 8 kandidata; za Vijeće udruženog rada (biral se 160 nar. zastupnika) 18 kandidata. Republička izborna komisija prihvatila je i kandidatsku listu Ivana Zvonimira Čička s 25 kandidata, i to također

⁴⁶ O ovom pitanju više je rečeno prije u odlomku pod naslovom "Odnos prema državnoj krizi". Ovdje treba upozoriti da je Šonjin tekst teza za program HSS nastao početkom 1990. kada je okvir jugoslavenske države još postojao i kad su se tražila rješenja unutar tog okvira.

⁴⁷ Pismo dr. N. Novakovića - Vjesnik, 3. IV. 1990. - O Čičku je svoje mišljenje izrekao i Drago Stipac, i to u direktnom razgovoru s njim, kako je to zabilježio D. Hudelist. Stipac je Čičku rekao: "... Nisam te napao, ali te nisam ni hvalio. Jedino se nisam složio s onim što su o tebi rekli, da si agent Udbe i da si umobolan. Ali da si nepredvidiv, to sam i ja rekao! Da ne možeš raditi ni u jednom jedinom timu, jer si opsjednut samim sobom, to isto tako mislim o tebi. I da ne možeš živjeti bez spletkata, to također o tebi mislim ..." - Darko Hudelist, Banket u Hrvatskoj, Zagreb 1991, str. 409.

pod imenom HSS-a, iako njegova stranka nije bila registrirana. Tako su se na prvim višestranačkim izborima pojavile dvije liste HSS-a, s tim što je jedna bila u izbornom savezu Koalicije narodnog sporazuma, a druga u Hrvatskom demokratskom bloku.

Međutim, kako Čičkova HSS nije bila registrirana, i ona je u Republičkoj izbornoj komisiji uvedena kao dio Koalicije narodnog sporazuma. Na tiskovnoj konferenciji, održanoj 11. travnja, predstavnik Komisije je od novinara upozoren, da je "Čičkov dio HSS-a" pristupio Hrvatskom bloku, a ne Koaliciji narodnog sporazuma, koja je naznačena uz njegovo ime, pa je zatraženo razjašnjenje. Službeni predstavnik Komisije je odgovorio da se postupilo po zakonu o udruživanjima građana i da su uzete u obzir samo registrirane stranke, a da je Čičkova kandidatska lista u Republičku komisiju predana upravo pod nazivom HSS. U svojim sjećanjima Šonje bilježi da je protiv primanja Čičkove kandidatske liste osobno prosvjedovao u Komisiji i s njom imao oštar sukob, jer je branila pravo Čička da istakne svoju listu. "Budući da su svi (misli na Čičkove kandidate, op. H. M.) izgubili pravo na sudjelovanje u drugom krugu, odustao sam od pismene žalbe" - navodi Šonje.⁴⁸

I još jedan karakterističan podatak o sukobljavanju dviju seljačkih stranaka uoči izbora. Naime, sve su stranke, koje su prijavile svoje sudjelovanje na izborima, dobile mogućnost da se predstave javnosti u posebnoj TV emisiji. Kada je u određenom terminu bilo predviđeno predstavljanje HSS, pojavio se i Ivan Zvonimir Čičak, što je izazvalo oštru reakciju druge stranke, koja je nosila naziv HSS i smatrala se legalnom HSS. "U predstavljanju stranaka na Televiziji Zagreb - bilježi Šonje - pokušao je (Čičak, op. H. M.) agresivno osvojiti pravo na nastup, ali je, unatoč naklonosti urednika Televizije, bio u tome spriječen intervencijom Fumića, sekretara za pravosuđe i upravu."⁴⁹

Prema rezultatima, koje je objavila Republička izborna komisija, niti jedan kandidat s liste I. Z. Čička nije bio izabran, dok su s druge liste HSS (udružene s drugim strankama Koalicije narodnog sporazuma) izabrani Josip Pankretić iz sela Gaj kraj Vrbovca⁵⁰ i Antun Lovrić iz Bošnjaka u Vijeće udruženog rada, te Jure Šonje u Društveno-političko vijeće.

Nekoliko dana nakon drugog kruga izbora Novaković je od Sekretarijata za upravu i pravosuđe dobio odluku da je HSS registrirana s Čičkovim imenom kao predsjednikom, što je izazvalo opće iznenađenje druge HSS.^{50a} Tada su Nikola Novaković i Neda Prpić povelili spor pred Upravnim sudom i tražili povratak imena HSS za svoju stranku. Jure Šonje, predviđajući gubljenje sudskog spora i po tome isključenje iz političkog života, predložio je drugo rješenje: osnivanje i registriranje druge stranke s modificiranim nazivom - Hrvatska *pučka* seljačka stranka. No, nije dobio podršku Glavnog odbora. N. Novaković i N. Prpić doista su izgubili parnicu, a Šonje je sazvao i okupio

⁴⁸ Šonje, Kratki prikaz ..., 4.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Josip Pankretić je, zapravo, izabran kao nezavisni kandidat, ali je nakon izbora u Saboru pristupio Klubu HSS.

^{50a} Novakovićeva HSS bila je registrirana 7. II. 1990. kao društvena organizacija, budući da tada još nije bilo zakona o političkim strankama. Nakon donošenja tog zakona stranke su se trebale ponovno registrirati, pa je Čičkov HSS pretekao suparničku grupaciju i izvršio registriranje 11. V. 1990. - Podaci o registracijama u Ministarstvu uprave.

ogranke koji su ga slijedili, te je - pošto se sada razišao s Novakovićem i N. Prpić - osnovao i registrirao *Hrvatsku pučku seljačku stranku*. Stranka je imala isti naziv kao i ona koju su na početku stoljeća osnovali braća Radići, a predstavljala se kao autentični tumač Radićeve političke misli i nastavljatelj njegove mirotvorne politike. J. Šonje se tada u Padovi sastao s dr. J. M. Torbarom, od kojega je tražio da ga podupre u borbi protiv Čička. On ga je, međutim, uputio da surađuje sa Stjepanom Radićem i Dragom Stipcem⁵¹. Naime, Stjepan Radić je upravo poduzimao akciju s namjerom da poveže razjedinjene pristaše nekoć najjače hrvatske političke stranke, računajući pri tome i na simboliku i autoritet svog imena. Šonje je pozivao Radićevu grupu da se učlani u njegovu HPSS, ali ta grupa nije ponudu prihvatila.⁵²

Ponašanje Ivana Zvonimira Čička i njegov sukob sa starijom generacijom haesesovaca, te pojave HPSS i okupljanje grupe oko prof. Stjepana Radića, komplicirala je proces obnavljanja HSS u domovini. Pojavile su se i nove grupe koje su pretendirale na vođenje obnoviteljskog procesa. S programom koji se temeljio također na zasadama Radićevih ideja bila je registrirana još jedna politička stranka: *Hrvatska republikanska seljačka stranka* sa sjedištem u Vinkovcima na čelu s predsjednikom *Dragutinom Žanićem*. Registrirana je i jedna regionalna stranka, označena kao "radićevska". Bila je to *Istarska pučka stranka*, koja se također pozivala na nauk braće Radića. Dakako, da takav razvoj, usmjeren daljnjem podvajanju, nije vodio utemeljenju jedne jake i dobro organizirane stranke kakva je nekada - između dva rata - bila HSS, čiji su predvodnici Stjepan Radić i dr. Vladko Maček postali karizmatičke ličnosti hrvatske političke scene.

Na putu prema sjedinjenju

Međusobno sukobljavanje i nadmetanje više haesesovskih stranačkih formacija očito je vodilo rušenju ugleda nekada najjače hrvatske političke stranke i stvaralo određeno neraspoloženje u vodstvu inozemne HSS, koje se smatralo legitimnim vodstvom stranke i nositeljem stranačkog kontinuiteta. Središnji odbor HSS sa sjedištem u Bruxellesu iskazivao se stvarnim nositeljem naslijeđa predratne HSS, koju je donedavna predvodio Juraj Krnjević. Zato je od Središnjeg odbora i potekla inicijativa za sređivanje neželjene i konfuzne domovinske situacije. Odbor je 31. kolovoza i 1. rujna 1990. u Bruxellesu organizirao sastanak svih domovinskih skupina radićevaca radi stvaranja jedinstvene stranke. Skup je podužim govorom otvorio predsjedavajući Središnjeg odbora HSS dr. J. M. Torbar. On je upozorio na dugi put razvoja stranke, a s obzirom na suvremeni trenutak naglasio da "sada valja staviti u pokret sve što može biti korisno". Torbar je apelirao da se ne raspravlja o pogreškama, nego o onome što valja raditi da se postigne jedinstvo akcije. "Prava demokracija počiva na idejama koje se uspoređuju, - rekao je - na traženju uvjeta za njihovu primjenjivost i na izboru najboljeg rješenja, a ne na svađama i neprestanim objašnjavanjima o uvijek istim osobama i njihovim slabostima."⁵³ Rasprava koja je uslijedila bila je usmjerena prema traženju unutarnje stranačke stabilnosti. Potom je prihvaćena *Briselska deklaracija od 1. rujna 1990*, koja je sadržavala političku osnovu HSS. U deklaraciji se naglašava da HSS ostaje nezaobilaznim

⁵¹ Šonje, Kratak prikaz ..., 4.

⁵² Isto.

⁵³ Arh. HSS, fasc. 1. - J. M. Torbar u Bruxellesu, 30. VIII. 1990.

čimbenikom razvoja demokracije, političke kulture i materijalnog stanja u domovini. Utvrđuje se kontinuitet i politički legitimitet Središnjeg odbora HSS kao i dugogodišnjih domovinskih članova i pristaša, pa se u svrhu povezivanja inozemne HSS i domovinskih grupa u jedinstvenu organizaciju formira privremeno Predsjedništvo, u kojemu su bili zastupljeni predstavnici pojedinih skupina HSS-a u domovini i oni u inozemstvu. Sastav tog tijela bio je ovaj: Stjepan Radić, Boris Rotar, Ivo Oštrić, Nikola Novaković, Petar Mihanović, Tomislav Jugović, Mirko Dreta, Mislav Carević, Jure Šonje, Ivan Turek, Antun Maček uz otvorena mjesta za predstavnike triju postojećih stranačkih formacija (HSS po odluci Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu, HRSS i HSS Herceg-Bosne). U Tajništvo su izabrani Mladen Juričić, Drago Stipac, Slavko Koković, Srđan Marković, Stjepan Marić i Vinko Orikin s tim da vode tekuće poslove i pripreme kongres HSS.⁵⁴ U deklaraciji se podvlači da je temelj politike HSS nauk braće Radića, a stranka će se posebno založiti za izgradnju i učvršćenje moderne pravne države. HSS će se založiti i za oblikovanje regionalnih ekonomskih i političkih zajednica, posebno Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom, što će biti prijelazna etapa za ulazak Hrvatske u šire europske integracije. U pitanju domaćih Srba HSS stoji na političkoj liniji, koju su izgradili Radić, Pribićević i Maček - navodi se u deklaraciji.

Nakon briselskog sastanka u domovini su počeli dogovori za ostvarenje prihvaćenih zaključaka. Na poziv HRSS iz Vinkovaca u Zagrebu je 29. rujna 1990. održan prvi sastanak uz sudjelovanje predstavnika svih novoosnovanih seljačkih stranaka, osim predstavnika stranke I. Z. Čička. Oni su pismom (od 24. rujna) obavijestili sazivače da je njihov Glavni odbor donio odluku da se odbacuju zaključci briselskog sastanka. Na akcija s ciljem da se oformi jedinstvena HSS nastavljena je i bez Čičkove grupe. Na poticaj radićevaca oko prof. Stjepana Radića, a na poziv uz nazočnost potpredsjednika Središnjeg odbora HSS u inozemstvu ing. Stjepana Košutića, održan je već 5. listopada drugi (ovaj put prošireni) sastanak istih skupina kao i 29. rujna. Ni ovaj put se Čičak nije odazvao. Na sastanku je zaključeno da uži krug stranačkih aktivista pripremi sve što je potrebno za izvršenje briselskih zaključaka. No dotadanje podvojenosti nisu se lako mogle premostiti. Tako je vodstvo HPSS izjavilo da zasada odustaje od ujedinjenja, a Istarska pučka stranka se uključila u Hrvatsku demokratsku stranku. I Čičak je nastavio svojim samostalnim istupanjima. Jedino je HRSS iz Vinkovaca ostala pri dogovoru.

Postojanje više haesesovačkih stranačkih grupacija s posebnim vodstvom negativno se odražavalo na terenu. Zato su mnogi ogranci novoosnovanih stranaka s terena, zbunjeni postojećim stanjem, požurivali sređivanje i organiziranje stranke pod jedinstvenim vodstvom, te njezino jače političko aktiviranje. Tada je uslijedila nova akcija pristaša sjedinjenja. Unatoč svim neprilikama i nerazumijevanju (često potaknutim i osobnim razlozima) zagovornici sjedinjenja, u suradnji sa Središnjim odborom iz Bruxellesa, odlučuju da se najprije "oživi" stara stranka, pa da se nastavi rad na združivanju sa svim ostalim frakcijama. Tako je, najzad, 9. prosinca 1990. održana *osnivačko-obnoviteljska skupština HSS*, kojoj je radi jasnog raspoznavanja i distanciranja od Čičkove HSS (koja je nosila taj naziv) dodano još "braće Radić". Podrška inozemne HSS toj akciji iskazala se sudjelovanjem u radu skupštine pet članova Središnjeg odbora iz Bruxellesa na čelu s predsjedavajućim J. M. Torbarom. On je na skupštini održao

⁵⁴ Isto. - Programska deklaracija sastanka u Bruxellesu 30. VIII. i 1. IX. 1990, str. 1.

uvodni, programatski govor, u kojem je posebno naglasio da su "demokracija i suvereno pravo naroda da prije svega i prije svih odlučuje svojom sudbinom", a potom je utvrdio da je HSS "hrvatska stranka, što znači državotvorna".⁵⁵ Uz Torbara skupštini su od Središnjeg odbora bili nazočni Tihomil Rađa (Švicarska), Krešimir Butković (Belgija), Zvonimir Kunek (Australija) i Vinko Orikin (Njemačka). Podršku obnoviteljskoj skupštini prethodno je pismenim putem dalo još pet članova Središnjeg odbora, i to ing. Stjepan Košutić (Australija), Zvonko Mustapić (Argentina), Josip Bajac, Mehmed Bašić i Đuro Đurković (Kanada). Skupštinu su pozdravili predsjednici HPSS Jure Šonje i HRSS iz Vinkovaca Dragutin Žanić, te Drago Stipac u ime HSS Herceg-Bosne i dr. Vladimir Veselica, predsjednik Hrvatske demokratske stranke. Nakon donesene odluke o izboru organa stranke za predsjednika je izabran *Stjepan Radić*,^{55a} a za potpredsjednike dr. Srđan Marković, Mladen Juričić i Stjepan Marić. Za glavnog tajnika izabran je Antun Čvar.⁵⁶ Tako formirano vodstvo vodit će stranku do redovite skupštine u 1991. godini. Na kraju su prihvaćeni Statut i Programska deklaracija. U njoj je posebno naglašeno da stranka očekuje rasplet jugoslavenske krize, izbore i duboke gospodarske, socijalne i kulturne promjene, te da će djelovati po načelima mirotvornosti, suradnje sa svim narodima i građanima u Hrvatskoj. To osobito vrijedi za "dobar suživot" Hrvata i Srba kako je to došlo do izražaja u predratnoj političkoj suradnji Vladka Mačeka i Svetozara Pribićevića.

Nova stranka - *Hrvatska seljačka stranka braće Radić* - bila je registrirana u Ministarstvu pravosuđa svega nekoliko dana nakon održane skupštine.⁵⁷ O njezinu osnivanju članstvo i pristaše nekadašnje HSS obaviješteni su okružnicom Tajništva stranke (datiranom 19. prosinca 1990), koju je potpisao glavni tajnik A. Čvar. Objavljen je i tiskani letak s naslovom "Draga prijateljice i prijatelju" s pozivom za pristup u novu stranačku organizaciju.⁵⁸ Posebnim *pismom* (naslovljenim "Dragi prijatelji" i upućenim u siječnju 1991) obratio se pristašama i predsjednik stranke Stjepan Radić. U njemu je osobito naglasio da je stranka nekada zastupala interese cjelokupnog hrvatskog naroda, a posebno sela i seljaka, da se odupirala velikosrpskoj nasilnoj vladavini i da je ostvarila uspostavu Banovine Hrvatske, što je značilo početak moderne hrvatske države.

⁵⁵ Potpuni tekst govora nalazi se u Arh. HSS, fasc. 3.

^{55a} Stjepan Radić (sin Vladimira, unuk osnivača stranke Stjepana Radića) rođen je 9. XI. 1928. u Zagrebu. Pohađao je Klasičnu gimnaziju u Zagrebu, ali je 1945. izbačen iz škole. Emigrirao je u Čehoslovačku, ali su ga Česi izručili jugoslavenskim komunističkim vlastima. Pod optužbom da je bio "vođa omladina-ca gimnazije" osuđen je na jednu godinu zatvora. Nakon šest mjeseci je oslobođen, pa je tada položio ispite za 7. i 8. razred gimnazije i maturu. Potom se upisao na Filozofski fakultet (grupa anglistika i filozofija), a paralelno studira i glazbu na Muzičkoj akademiji. God. 1948. bio je izbačen s fakulteta, ali je već sljedeće godine nastavio studij. Muzičku akademiju je diplomirao 1955. Ostaje na Akademiji gdje dalje radi kao profesor glasovira. Često je nastupao i na koncertima.

⁵⁶ Isto, Zapisnik osnivačke skupštine HSS braće Radić. - U zapisniku je zabilježen i izbor Glavnog odbora u sastavu: Ivica Vukinovac, Ivo Restek, Ratimir Šunjić, Helena Kunaj, Jasenka Čvar-Ivanov, Josip Ivurek, Petar Mihanović, Pavao Orikin, Mirko Ivanušić, Krešimir Đukić, Grga Mataković, Antun Maček, Stjepan Vladimir Letinić, Drago Stipac, Antun Čolaković i Josip Jezdec. U Nadzorni odbor izabrani su Vladimir Rajković, Mišo Zoranić, Ivan Oštrić, Ivo Silobrić i Pavle Radić. U Mirovni sud su izabrani Jurislav Borić, Ivo Zadro, Kamilo Benković, Nenad Popović i Ivan Mareković.

⁵⁷ Rješenje br. 514-04-02/4-90-2 s nadnevkom 14. XII. 1990. - Arh. HSS, fasc. 3.

⁵⁸ Okružnica i letak u Arh. HSS, fasc. 3.

A kada je u vrijeme rata i poslije njega, zbog teških progona i nasilja, bilo onemogućeno njezino djelovanje, veći dio vodstva morao je u izbjeglištvo. Kada je Hrvatska došla na prag demokracije i "kada je HSS trebala i mogla opet preuzeti svoju povijesnu ulogu - kaže se u pismu - umjesto mirnog, staloženog i organiziranog obnavljanja došlo je u zemlji do nepromišljenog i nestrpljivog stvaranja više stranaka, koje su se sve pozivale na učenje braće Radić i predratnu HSS".⁵⁹ Sada se tek provodi obnova prave i jedinstvene HSS - zaključuje se u pismu.

Ujediniteljska skupština i konvencija jedinstvene HSS

Glavni zadatak novoosnovane HSS braće Radić bio je da poduzme sve potrebne korake i radnje za ostvarenje briselskih zaključaka i da se obnavljanje stranke konačno privede kraju. U tom trenutku postojalo je čak pet stranačkih grupacija: HSS braće Radić, HPSS, HRSS iz Vinkovaca, HSS pod vodstvom Čička i emigrantska HSS na čelu sa Središnjim odborom. Upravo je ova posljednja najviše radila na sređivanju stanja u domovini i obnavljanju stare HSS, pa je uz njezinu podršku i osnovan HSS braće Radić kao jezgra okupljanja i organizator postupka obnavljanja stranke u domovini. U dugim pregovorima pojedinih grupacija ostvaren je dogovor o osnivanju *Pripremnog odbora za ujedinjenje*, a predstavnici domovinskih stranaka stavili su na raspolaganje svoje dotadašnje funkcije. Predsjednici triju stranaka - HSS braće Radić, HSS na čelu s I. Z. Čičkom i HRSS iz Vinkovaca - potpisali su zajedničku izjavu u kojoj se navodi da je to "osobni čin ostavke na sva svoja dobivena politička ovlaštenja i preuzete političke odgovornosti, što iz tih funkcija proizlaze".⁶⁰ Predsjednik HPSS Jure Šonje u svojoj posebnoj pismenoj izjavi (datirana 4. ožujka 1991) ukinuo je HPSS i s jednim dijelom članstva prešao u drugu stranku (HDZ), dok je drugi dio HPSS, što su ga sačinjavali pristaše sjedinjenja, i dalje ostao zastupljen u Pripremnom odboru. Šonje je dao posebne ovlasti Mirku Dretu i dr. Zvonimiru Mašanskeru da u pregovorima o ujedinjenju svih haesesovskih stranaka zastupaju svoju grupu s istim pravima kao da HPSS još postoji.⁶¹

Pripremi odbor za ujedinjenje objavio je *Proglas svim članovima i pristašama radićevskih stranaka* (u ožujku 1991).⁶² U njemu se navodi da je razdoblje nametnutog jednonumlja rušilo vrijednosti demokracije i mirotvorstva, kojima su braća Radić i njihovi sljedbenici izgrađivali političku svijest naroda, pa stoga ne čudi činjenica da je u početku obnove demokracije došlo do nedovoljno pripremljenih i prebrzih poteza, koji su izazvali organizacijske i druge teškoće i doveli do stvaranja više stranaka radićevske orijentacije. Potom se u nastavku kaže: "Uvidjevši da u današnjim sudbonosnim događajima stranka može ispuniti svoj pravi smisao i postići svoje ciljeve prvenstveno slogom i zajedničkim snagama svih sljedbenika radićevskog nauka, a u skladu sa zahtjevima svog članstva i širokog kruga pristaša, četiri radićevske stranke su odlučile

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Izjava, datirana "U Zagrebu - Vinkovcima ožujka 1991." - Isto, fasc. 2.

⁶¹ Isto. Dokument s naslovom "Ovlast za razgovor o ujedinjenju HSS-a" s vlastoručnim potpisom Jure Šonje.

⁶² Isto, fasc. 3. - Proglas završava sloganom "Vjera u Boga i seljačka sloga".

da otklone nebitne ali štetne međusobne razlike te da se ujedine na temelju najvrijednijih zasada braće Radić i najsvjetlije tradicije stranačke prakse." Najzad se utvrđuje da je stvorena "povijesna šansa da HSS, u skladu s propisanim postupkom, preuzme u vrlo kratko vrijeme svoju punu političku ulogu i odgovornost pred narodom".⁶³

U pripremanju ujediniteljske skupštine pojedine su stranke održale svoje skupštine i na njima donijele odluke o suglasnosti za ujedinjenje, te za tekst Programске deklaracije i Statuta jedinstvene HSS. Kako je i HSS pod vodstvom Čička konačno pristala na ujedinjenje, i ta je stranka na svojoj skupštini (18. svibnja 1991) donijela takvu odluku.⁶⁴ HSS braće Radić održala je također skupštinu (25. svibnja 1991), na kojoj je prihvaćena odluka o ujedinjenju stranke s ostalim haesesovskim strankama u novu jedinstvenu stranku. Stranka će se brisati iz registra političkih stranaka i prihvatiti Programsku deklaraciju i Statut ujedinjene HSS.⁶⁵

Ujediniteljska skupština, koju je Pripremni odbor temeljito pripremio i koja je održana 25. svibnja 1991. u velikoj dvorani Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, utvrdila je da se sve domovinske radićevske stranke uz potporu Središnjeg odbora HSS iz Bruxellesa ujediniju i da će u buduće djelovati kao *jedinstvena Hrvatska seljačka stranka*.⁶⁶ Unutarnje uređenje stranke bit će izvršeno na temelju prihvaćenog Statuta. Također će se izvršiti pripreme za Konvenciju stranke kako je to bilo predviđeno briselskim zaključcima. Na konvenciji će biti objavljena odluka Središnjeg odbora o prijenosu legitimiteta na domovinsku HSS. Za predsjednika je izabran *Drago Stipac*, koji je do tada predvodio HSS u Bosni i Hercegovini.⁶⁷

Konvencija HSS održana je u Zagrebu 16. lipnja 1991. također u zgradi Ekonomskog fakulteta. Poslije potvrđivanja Stipca za predsjednika HSS nazočnima se obratio Josip M. Torbar. Pozivajući se na Radićeve ideje najavio je da će HSS postati živa stranka i nositelj političkih i društvenih vrijednosti tih ideja. Obnovljena stranka mora

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto, fasc. 4. - Skupština je održana u dvorani Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Odluku skupštine Čičkove HSS o ujedinjenju nije prihvatila zajednica ogranaka regije Rijeka pod nazivom "Grana Rijeka". Ta je Zajednica održala svoju posebnu skupštinu 20. IV. 1991, na kojoj je smijenila Čička i najavila novu skupštinu HSS za početak rujna iste godine (dokument u Arh. HSS, fasc. 5). Nismo došli do podataka o daljnjem odnosu grupe u Rijeci prema ujedinjenoj HSS.

⁶⁵ Skupština HSS braće Radić održana je u prostorijama Udruženja obrtnika u Zagrebu (Mažuranićev trg 13) s početkom u 14 sati. Istoga dana (25. V) održana je i ujediniteljska skupština na Ekonomskom fakultetu, ali s početkom u 16 sati. - Poziv na obje skupštine i odluka o prestanku djelovanja HSS braće Radić u Arh. HSS, fasc. 4.

⁶⁶ Isto. "Odluka o ujedinjenju".

⁶⁷ Da je Stipac izabran za predsjednika ujedinjene HSS, navodi se i u Rješenju Ministarstva pravosuđa i uprave od 18. VI. 1991. - Drago Stipac je rođen 25. srpnja 1920. u Busovači (Bosna i Hercegovina). Pohađao je Gimnaziju u Sarajevu, iz koje je istjeran kao politički nepoćudan. Školovanje je nastavio u Visokom, gdje je maturirao. God. 1938. upisuje se na Šumarski fakultet u Zagrebu. Diplomirao je 1944. Dolaskom u Zagreb postaje vrlo aktivan član HSS. Kao tajnik Sveučilišne organizacije HSS surađuje s dr. V. Mačekom i dr. J. Krnjevićem. Za vrijeme NDH više je puta hapšen od ustaških vlasti. Sudjelovao je u pripremanju puča Lorković-Vokić i ponovno hapšen. Hapsile su ga i komunističke vlasti, a 1972. osuđen je na 2 i pol godine robije. Krajem 80-ih godina jedan je od inicijatora političkog okupljanja nacionalnih snaga i sudionik poznatog sastanka na Plješivici. Tada započinje i njegov rad na obnavljanju HSS u Bosni i Hercegovini. Pridonošeći konsolidaciji domovinske HSS izbija na čelo stranke. Zbog teške bolesti tijekom 1994. smanjuje svoju političku aktivnost i najzad umire u Zagrebu 5. II. 1995.

ostati vjerna samoj sebi i tražiti najbolje putove u hrvatskoj demokraciji - rekao je Torbar. I u emigraciji - nastavio je - HSS je branio demokratsku slobodu misli i tražio da se spriječi namjerno komadanje zemlje. Govoreći o odnosima sa Srbima u Hrvatskoj Torbar je dozvao u sjećanje Seljačko-demokratsku koaliciju, koja je "nosila u sebi političku vrijednost nedjeljivog zakona slobode za sve". Za Bosnu i Hercegovinu - istaknuo je - da narodi koji ondje žive moraju priznati razlike i usklađivanjem utrti put boljem razumijevanju, te je završio pozivom da se stranka pripremi za nove odgovornosti i da se oslobodi onoga što bi usporavalo i otežavalo put u budućnost.⁶⁸

U prihvaćenoj *Rezoluciji* naglašava se da će HSS biti u službi naroda i da će raditi na ostvarenju njegovih povijesnih, političkih, gospodarskih, socijalnih i kulturnih težnji. Kao moderna i suvremena politička stranka HSS će djelovati u tradiciji Radićeva republikanizma i demokracije i voditi realnu politiku. Svaki od tih načelnih stavova u Rezoluciji, koju su prihvatili sudionici Konvencije, opširnije je razrađen.⁶⁹ Tako je završen proces ujedinjavanja svih frakcija HSS, pa je uz prijenos legitimiteta stranke od Središnjeg odbora HSS iz Bruxellesa, ona nastavila političko djelovanje kao jedinstvena formacija koja svoj program temelji na nauku braće Antuna i Stjepana Radića.

Već 18. lipnja 1991. Ministarstvo pravosuđa i uprave donijelo je rješenje o izmjeni ovlaštenih osoba za zastupanje HSS u registru političkih stranaka. U rješenju se navodi da pravo zastupanja HSS prestaje Ivanu Zvonimiru Čičku, bivšem predsjedniku HSS-a i Marijanu Kajmaku, bivšem glavnom tajniku HSS, a da je nova osoba ovlaštena za zastupanje HSS *Drago Stipac*, novi predsjednik.⁷⁰

Zusammenfassung

DIE ERNEUERUNG DER BAUERNPARTEI

Hrvoje Matković

Der Verfasser hat auf Grund der zugänglichen Dokumente, der zeitgenössischen Presse und der Erinnerungen von Einzelpersonen, die Erneuerung der Bauernpartei im Heimatland während demokratischer Umänderungen rekonstruiert und angelegt. Die Beilage umfaßt verwickelte Geschehnisse vom Ende 80-er Jahre bis zum Anfang 1990, und er verfolgt den weiteren Verlauf der Ereignisse bis zu der im Juni 1991 in Zagreb abgehaltener Konvention der Partei.

⁶⁸ Arh. HSS, fasc. 5. - Potpuni tekst Torbareva govora.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Rješenje pod brojem 514-04-02/4-91-2 od 18. VI. 1991. potpisao je ministar dr. Branko Babac. - Arh. HSS, fasc. 5. Ovu je promjenu trebalo izvršiti samo u Čičkovoju HSS, jer je samo ona nosila isti naziv kao i ujedinjena HSS. Ostale haesesovske stranke bile su brisane iz registra političkih stranaka.

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS
Ivan KAMPUŠ
Ivica PRLENDER
Tomislav RAUKAR
Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.